

Centar za demokratiju i ljudska prava Podgorica
Odjeljenje za empirijska istraživanja

INDEKS DEMOKRATIJE CRNA GORA 2009.

Podgorica, novembar 2009.

**Projekat podržao
NED - National Endowment for Democracy**

Projekat:

INDEKS DEMOKRATIJE CRNA GORA 2009.

Autori projekta:

Koordinator projekta
doc. dr Miloš Bešić

Eksperti
prof. dr Srđan Darmanović
prof. dr Veselin Pavićević

Saradnici
Mr Nenad Koprivica
Rajko Radević
Nikola Đurović
Aleksandar Pajević

Štampa
„Mouse Studio” Podgorica

Tiraž
500 primjeraka

www.cedem.me

SADRŽAJ

KOORDINATOR O PROJEKTU	5
KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKA PLATFORMA	11
1. DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA	17
1.1. Kontrola i zakonitost vlasti.....	17
1.2. Transparentnost (javnost) vlasti	19
1.3. Odgovornost i smjenjivost vlasti	22
1.4. Profesionalizam u radu organa vlasti.....	24
1.5. Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa	26
2. VLADAVINA PRAVA I ZAKONA	28
2.1. Jednakost pred zakonom	29
2.2. Dostupnost pravne zaštite	31
2.3. Autonomija sudstva.....	33
2.4. Efikasnost i profesionalnost sudstva	35
2.5. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa	37
2.6. Sumarni pokazatelji područja vladavine prava i zakona ...	39
3. EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA.....	42
3.1. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu	43
3.2. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća	45
3.3. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca	48
3.4. Sumarni pokazatelji područja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije	50
4. OBRAZOVANJE.....	53
4.1. Otvorenost i participacija u obrazovanju	54
4.2. Autonomija i efikasnost obrazovanja.....	56
4.3. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja	58
4.4. Pluralizam u obrazovanju.....	60

4.5. Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje	62
4.6. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju	65
4.7. Sumarni pokazatelji za područje obrazovanja	67
5. MEDIJI	69
5.1. Autonomija i nezavisnost medija	71
5.2. Profesionalnost medija.....	74
5.3. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija	75
5.4. Otvorenost medija	77
5.5 Sumarni pokazatelji za područje medija	79
6. NACIONALNE I VJERSKE MANJINE.....	82
6.1. Formalno pravna zaštita manjina	83
6.2. Diskriminacija manjina	86
6.3. Postojanje mehanizma zaštite manjina.....	88
6.4. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja	90
6.5. Sumarni pokazatelji za položaj nacionalnih i vjerskih manjina	92
7. POLOŽAJ ŽENA	94
8. ODNOS PREMA OSOBAMA SA INVALIDITETOM	97
9. INDEKS DEMOKRATIJE-SUMARNI PREGLED	99

KOORDINATOR O PROJEKTU

Period u kome je realizovan INDEX koji je pred Vama obeležila je, pre svega, ekonomska kriza crnogorskog društva. Prilikom realizacije prethodnog INDEX-a, kriza je, kao što smo pokazali, zakucala i na vrata crnogorskog društva i uticala na ključne ekonomske pokazatelje. Ovog puta, kriza se preselila u preduzeća i domove građana Crne Gore, a svakako da zadaje glavobolje i Vladi Crne Gore koja metodom 'gašenja požara' pokušava da rešava novonastale probleme. Četiri su ključna problema sa kojim se sama Vlada suočava, u ekonomskom pogledu. Prvo, to je deficit budžeta obzirom da priliv u budžet ni izdaleka nije u skladu sa planiranim. Ovaj problem u malom sistemu kao što je Crna Gora posebno je izražen jednostavno zato što je značaj i 'cena' državnog aparata i svih institucija koje se finansiraju iz budžeta značajno veći u odnosu na veće društvene sisteme. Drugi problem predstavlja nedostatak investicija, i to u svim oblicima, a ovo naročito važi za direktne strane investicije na koje se računalo kao na važne poluge ekonomskog razvoja. Na taj način, nedostatak priliva novca, koji je bio jedan od ključnih poluga ekonomskog razvoja u prethodnom periodu, ozbiljno je uzdrmao postavljene ekonomske ciljeve. Treći problem je svakako nedostatak kreditnog potencijala banaka koje ne mogu da prate preduzeća i njihove ambiciozne projekte, što je konsekvntno dovelo da poskupljenja samog novca i dovelo u pitanje isplativnost projekata na koje je privatni sektor računao. Četvrto, i u ovom makro-ekonomskom pogledu poslednje, hroničan problem visokog spoljno-trgovinskog deficita je i dalje izražen, s tim što je sada problem daleko veći u svetlu činjenice da je aktuelni deficit disproporcionalan na štetu investicione potrošnje.

Loša ekonomska situacija, kao što je to po sociološkim zakonitostima poznato, prelila se na socijalni nivo. Dakle, kriza više nije ekonomska, nego je i socijalna. Protesti radnika, štrajkovi, otvoreno izražavanje radničkog

nezadovoljstva, stalno pregovaraanje sa Vladom i vlasnicima preduzeća, deo su crnogorske svakodnevice. U ovom pogledu problem je najizraženiji sa nekoliko velikih preduzeća koja za crnogorske standarde zapošljavaju veliki broj ljudi. Ovde, pre svega, mislimo na Kombinat aluminijuma, gorući i teško rešiv strukturalni problem crnogorske privrede. No, i mimo velikih sistema, socijalna kriza se oseća i u privatnom sektoru a sa problemom budžetskog deficita, samo je pitanje trenutka kada će se isti problem odraziti i u javnom sektoru.

No, bez obzira na sve ekonomske i socijalne probleme, na parlamentarnim izborima održanim u martu 2009, vladajuća DPS, u koaliciji sa SDP-om i nekoliko manjinskih partija je ubedljivo, tačnije, nikad laganije i ubedljivije, pobedila osvojivši apsolutnu većinu. Ovo se ne mora posmatrati kao kuriozitet u svetlu ekonomske krize i opisanih socijalnih problema koji ovu krizu prate. U parlamentarnoj demokratskoj praksi, u velikom broju slučajeva u istoriji, vlada koja je bila u ekonomskoj krizi je često pobeđivala na izborima, tačnije, u mirnim vremenima i periodima ekonomskog prosperiteta češće dolazi do smene vlasti nego što je to slučaj sa periodima krize. Takođe, kada je o Crnoj Gori reč, nije više ni kuriozitet činjenica da DPS ima kontinuitet vladanja i pobeđivanja na svim dosad raspisanim izborima. Ono što jeste, međutim, kuriozitet i ujedno predmet za ozbiljno promišljanje, jeste sama činjenica da u Crnoj Gori ne dolazi do smene vlasti poslednjih dvadeset godina. Mi smo ovo pitanje i u prethodnom INDEX-u apostrofirali i ukazivali na njegov značaj. Pitanje koje stoji iza ovog pitanja, i pitanje svih pitanja, kada je reč o crnogorskoj demokratije jeste, **da li je vlast u Crnoj Gori smenjiva?** Da li nesmenjivost vlasti u Crnoj Gori govori o nedemokratskom karakteru režima, ili pak govori o tome da građani podržavaju postojeću vlast jer su njome zadovoljni ili pak govori o tome da aktuelna vlast nema valjanu alternativu? Ovo jeste jedno od pitanja od čijeg odgovora zavisi kvalitativna procena stanja demokratije u crnogorskom društvu.

Bilo kako bilo, u Crnoj Gori imamo kontinuitet vlasti. Ovaj kontinuitet, nesumnjivo ima i svoje negativne strane. Usled simbioze političke i ekonomske elite nastale kao posledica oligarhijskog klijentelizma u početnom periodu tranzicije, kontinuitet vlasti pokazuje crte 'zamora materijala' i nedovoljne kadrovske cirkulacije unutar vladajuće strukture, te izvesna kolebanja i sukobe unutar strukture same vlasti. Drugim rečima, treba očekivati nastavak sukoba unutar same vladajuće strukture, obzirom

da je 'kolač' sve manji za sve veći broj pripadnika vlasti kojima su apetiti porasli. Takođe, omnipotentnost vlasti proizvodi visok stepen animoziteta opoziciono orijentisane političke i šire javnosti. Ovaj animozitet treba razumeti jer je rezultat ograničenih mogućnosti njihove političke penetracije i uticaja na onaj deo javnosti koji podržava aktuelnu vlast. Opozicione partije u ovom svetlu su trenutno ne tako ozbiljni protivnici vlasti kao neke druge strukture. Ovo naprosto zato što je opozicija u dvostrukom 'nokdaunu', što zbog izgubljenih predsedničkih, što zbog teškog poraza na parlamentarnim izborima. Tri su ključne poluge ozbiljne opozicije vlasti u Crnoj Gori danas. Prvo, to je onaj deo finansijske elite koji nije unutar vladajuće strukture, ili se pak 'otuđio' od ove strukture u prethodnom periodu. Ova alternativna finansijska elita deluje u simbiozi sa nekoliko uticajnih medija u Crnoj Gori i predstavlja protivnika koji bi u nekim scenarijima mogao ozbiljno da uzdrma vladajući DPS. Drugo, to je samo socijalno nezadovoljstvo, i to ne kao skup radnika koji protestuju, već kao svakodnevna činjenica društvenog života koja ima širu podršku javnosti. Treće, to je deo NVO sektora čije je delovanje eksplicite političko i opoziciono, a koje ima finansijsku podršku od strane dela međunarodne zajednice. Njihov uticaj i delovanje treba sagledavati pre svega u svetlu neefikasnog delovanja političke opozicije, pri čemu je ovde reč zapravo, o političko partijskom delovanju u obliku NVO sektora. Oni dakle, jasno, javno i nedvosmisleno kao platformu vlastitog delovanja imaju smenu vlasti vladajućeg DPS-a, i u ovom pogledu njih analitički treba razumeti pre kroz prizmu delovanja alternativnih političkih partija, nego reformskog NVO sektora. Ove tri strukture ozbiljne političke opozicije aktuelnoj vlasti još uvek ne deluju jedinstveno, ali vremenom je simbioza sve očiglednija, naročito između medija i dela NVO sektora. Cilj ove analize nije da daje političke ili vrednosne kvalifikacije, tačnije, da kaže da li je to dobro ili loše, ali cilj jeste da se osvetli položaj i aktivnost ključnih političkih aktera u Crnoj Gori.

Dakle, u Crnoj Gori danas imamo i dalje omnipotentnu vlast, slabu opoziciju i bučnu intenzivnu manjinu koja osporava legitimitet vlasti. Negde 'između' ili bolje rečeno 'iza' njih su sami građani, suočeni sa velikim brojem socijalnih i ekonomskih problema koji se svode na 'preživljavanje' u vremenu krize. Neretko, u javnosti se može čuti da sami građani Crne Gore nisu dovoljno 'kompetentni' u pogledu ostvarivanja svojih demokratskih kapaciteta, tačnije, tvrdi se da oni

jesu žrtva manipulacije i predstavljaju glasačku mašinu za DPS. Ova konstatacija koja je rezultanta frustracije gubljenjem izbora je ne samo netačna već i opasna. Na osnovu svih istraživanja koja je CEDEM obavio u poslednjih 10-tak godina, kada je o crnogorskim građanima reč, može se reći ne samo da su građani Crne Gore natprosečno informisani, već da oni jako dobro umeju da procene političku situaciju i razumeju lične benefite koji su posledica njihovih odluka. Ovo je jedna od lekcija koju nezadovoljna politička opozicija mora da razume ukoliko želi da na političkoj sceni donese promene. Dakle, nije problem u tome što su građani izmanipulisani, ili su neobrazovani, ili ne razumeju šta opozicija nudi; problem je u tome što sami građani jednostavno ne vide valjanu političku alternativu, i ponašaju se konzervativno, jer procenjuju da je politička alternativa na političkom tržištu nejasna i konfuzna.

Iznesene konstatacije na račun političke opozicije u Crnoj Gori, svakako ne aboliraju vladajuću političku elitu od odgovornosti za negativne pojave koje se ne mogu i ne smeju ignorisati. Neefikasne i birokratizovane institucije, nepotizam, klijentelizam, korupcija i neodgovornost, to su samo neke od karakteristika kontinuuma vladavine DPS-a. Jednako, činjenica da na političkoj sceni nema jake političke alternative, ne znači da se protiv ovih negativnih pojava ne treba boriti svim raspoloživim sredstvima. Ono što jeste metodološko pitanje, zapravo je ključno: **da li snagu treba usmeriti na reformu institucija sistema uzimajući ih onakvim kakvim jesu, ili je uslov svake reforme smena vlasti u Crnoj Gori?** Dakle, da li ćemo vredno popravljati postojeće institucije ili ćemo činiti sve da prvo dođe do smene vlasti, sa argumentom da u uslovima vladavine DPS-a ne možemo efikasno sprovesti bilo kakvu reformu, naprosto zato što to vladajuća elita to ne želi, ili ćemo beskompromisno ući u projekat 'rušenje DPS-a'. Mi ne nudimo odgovor na ovo pitanje, ostavljamo svim političkim i društvenim akterima da se opredele po vlastitoj proceni. Ali ono na čemu insistiramo u analitičkom smislu jeste 'disjunkcija', naime, ne može se raditi i na popravljanju institucija i na smeni vlasti, zato što jedno drugo isključuje! Popravljanje institucija je rudarski i težak posao, i on isključuje šire političko delovanje na projektu kao što je 'smena vlasti'. Ako se izabere druga opcija, smena vlasti kao uslov promena, onda se ne mogu raditi projekti unapređivanja institucija, zato što ta ista vlast koja upravlja institucijama neće biti kooperativna prema onima koji žele da je sruše. Ovim ne osuđujemo pojedine političke

aktere, već pokušavamo samo da im osvetlimo neke njihove moguće izbore i političke putanje u datoj konstelaciji političkih uslova.

Iz šireg ugla posmatrano, društvene reforme u Crnoj Gori imaju određenu dinamiku i pravac. Taj pravac je prvenstveno rezultanta jednog važnog političkog projekta aktuelne vlasti, a to je integracija u EU. Nema sumnje da je vladajuća politička elita iskrena u svojoj nameri da integriše Crnu Goru u EU. Čini se da oni ovo doživljavaju kao krunu dugogodišnje vladavine i jednako kao opravdanje za sve usputne promašaje. Ovo je ključni razlog zbog koga su gotovo sve strukture vlasti i administrativni kapaciteti usmereni na postizanje napretka u svim oblastima u kojima je potrebno usaglašavanje sa EU standardima. U ovom pogledu, formalni napredak je po njima ključan, dok suštinski neretko izostaje. Dakle, donose se Zakoni i propisi koji neretko u svojoj realizaciji ne daju željene efekte. Ovo, međutim, ne opterećuje naročito vladajuću elitu. Oni ostavljaju samim institucijama da usaglašavaju svoju praksu sa donetim propisima i usklađuju je sa standardima kako god znaju i umeju. Bilo kako bilo, ovaj model se pokazuje manje-više efikasnim, jer ipak se ne može reći da nema napretka, uprkos problemima i neretko revindikativnim zahtevima. Dakle, analitička je procena da ova i ovakva onipotentna vlast ima iskrenu i jasnu nameru da integriše Crnu Goru u EU, te da ova činjenica dovodi do pozitivnih reformskih kretanja na svim nivoima društva sa zadržkom da ove promene nisu dovoljno brze i efikasne.

Čini se da je sve gore rečeno sastavni deo valjanog razumevanja rezultata merenja stanja demokratije našeg poslednjeg INDEX-a. Ovi rezultati se najjednostavnije mogu iskazati u jednoj reči: **stagnacija**. U pet od osam merenih područja stanja demokratije, građani procenjuju da nije došlo do napretka u prethodnom periodu. U tri područja, međutim, i to kada je reč o položaju nacionalnih i verskih manjina, položaju žena te položaju osoba sa invaliditetom, došlo je do **negativnih trendova**. Prema tome, podaci ukazuju da **ima razloga za zabrinutost kada je reč o daljem napredovanju demokratskih reformi u Crnoj Gori**. U ovom pogledu, činjenica da su istraživanja obavljena u periodu kada je ekonomska kriza ozbiljno uzdrmala crnogorsku ekonomiju, svakako ne može biti opravdanje za nedovoljno efikasne reforme u crnogorskom društvu. Naprotiv, ekonomska kriza treba biti razlog više, a ne razlog manje da se učine dodatni naponi kako bi se unapredile sve ključne institucije demokratskog društva, te da se na ovaj način da doprinos

efikasnijem rešavanju ekonomskih problema. Pažljivom čitaocu u analizi INDEX-a neće promaći da su u određenim merenim aspektima po indikatorima zabeležene značajne promene, koje su u nekim slučajevima progresivne a u nekim regresivne. Dakle, iza samih merenih područja, koja predstavljaju model agregatnog merenja, sam INDEX pruža veliku količinu analitičkih informacija koje ne samo da daju odgovore na razumevanje podataka i trendova po merenim područjima demokratije, nego i pokazuju u kojoj meri i u kojim segmentima je došlo do pozitivnih ili negativnih trendova. Mi ohrabrujemo upravo ovaj način korišćenja INDEX-a, budući da je to pravi način da se usmere akcije institucija i pojedinaca u pravcu poboljšanja ukupnog stanja demokratije.

Konačno, kao koordinator, najpre da se zahvalim velikom broju građana Crne Gore, koji su kao i uvek pokazali svoju kooperativnost u obavljenim istraživanjima i koji su nesumnjivo ključni partner CEDEM-a u ostvarivanju njegove misije na crnogorskoj društvenoj i političkoj sceni. Takođe, moram da izrazim zahvalnost i svima u CEDEM-ovom timu koji su doprineli uspešnoj realizaciji ovogodišnjeg INDEX-a. Najpre, dugujem zahvalnost za pomoć i podršku Srđanu Darmanoviću, Predsjedniku CEDEM-a koji je svojim autoritetom i podrškom dao značajan doprinos uspešnoj realizaciji celog projekta. Zahvaljujem se i izvršnom direktoru CEDEM-a, Nenadu Koprivici koji je pedantno i ažurno pratio realizaciju projekta u svim njegovim fazama. Veliki doprinos uspešnoj realizaciji INDEX-a je dala i Maja Ćorović, koja je ispunila sva očekivanja u pogledu brojnih zadataka i izazova u konkretnim aspektima realizacije projekta. No, svakako da svi mi zajedno najveću zahvalnost dugujemo NED-u koji je svih ovih godina pružio neophodnu finansijsku pomoć i podršku bez koje realizacija ovog složenog projekta ne bi bila moguća.

Koordinator,
Doc. Dr Miloš Bešić

KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKA PLATFORMA¹

O demokratiji se može mnogo govoriti, od antičke do savremene političke teorije fascinantna je broj definicija demokratije. Naravno, u zavisnosti od konkretnih iskustava i kulture različitih društava, te različitih istorijskih konteksta i samo lice demokratije može biti sasvim drugačije. Nama nije cilj da se bavimo ovim pitanjima. Naš zadatak je više metodološkog nego teorijskog karaktera. U tom smislu skloni smo da demokratiju prije razumijemo kao **proces** nego kao stanje. Drugim riječima, vjerujemo da demokratija nije društveno stanje koje se može ostvariti univerzalnim i metodički unificiranim postupkom. Prije će biti da je demokratija u jednom svom konačnom obliku nikada dostignuto stanje, odnosno društveni i politički sistem koji se nalazi u stalnom procesu. Bez obzira na različite teorijske pristupe, demokratija u osnovi počiva na ideji **jednakosti**, a gotovo da nije nužno dokazivati da je jednakost nemoguće ostvariti u svom punom obliku. Sama ideja jednakosti u savremenim pristupima se prije svega tumači kao jednakost šansi a ne kao jednakost-ishod. Međutim, praksa pokazuje da i jednakost šansi, koju nije teško postaviti u formalnom obliku, već na prvom koraku biva bitno ograničena usljed društvenih odnosa koji su prvenstveno oličeni u odnosima moći koji postoje u svakom društvu. Takođe, *isonomija* kao težnja i svijet mogućeg i *isomeria* kao potreba i težnja velikog dijela javnosti, veoma često čine da se vjera u demokratiju zamjenjuje težnjom za autoritarnošću a ovo najbolje možemo vidjeti na osnovu iskustva post-socijalističkih društava.

Kada je o samom konceptualnom okviru riječ, trudili smo se da sa

1 Ovaj segment studije namijenjen je onima koji se po prvi put susrijeću sa IN-DEX-om. Naime Konceptualni okvir i metodološka platforma neophodan su ključ za razumijevanje i interpretaciju indikatora koji čine konstantu u ovom dugoročnom istraživanju.

jedne strane on bude usklađen sa shvatanjem demokratije u njenom **suštinskom** tj. supstancijalnom smislu kao i sa idejom demokratije u **proceduralnom** smislu. Konceptualni okvir na kome je baziran Indeks je unaprijed pripremljen za proces operacionalizacije i kasnije mjerenja, a epistemološka iskustva u društvenim naukama ukazuju da se razlike u teorijskim pristupima nerijetko gube kada se dođe na teren realnih društvenih procesa i odnosa. To pokazuje i iskustvo koje smo imali prilikom formiranja indeksa, naime različiti teorijski pristupi koje smo uzimali u obzir u svom operacionalnom okruženju su pokazivali srodnost pri čemu nije bilo tako teško prevazići razlike o kojima je riječ i koje se u empirijskom pogledu pokazuju kao lažne. U konkretnoj situaciji, demokratija jeste i proces i sama suština tj. jednakost koju treba ostvariti. Proces ne postoji po sebi i za sebe, već je usmjeren na suštinu, a ideja jednakosti u svakom društvu može biti ostvarena samo posredstvom određenih procedura i društvenih mehanizama. Ovo nije eklekticizam, već nužnost integrativnog pristupa koji određuje sama priroda procesa operacionalizacije i empirijskog kvantifikovanja, i uvjereni smo da smo ovu tezu nedvosmisleno dokazali u definisanju Indeksa demokratije.

Bez pretenzija da budemo kreatori novih definicija mi pod demokratijom razumijemo oblik društvene i političke organizacije društva koji obezbjeđuje jednakost svih građana, bez obzira na njihov materijalni i socijalni status, njihovo etničko porijeklo ili političko i religijsko uvjerenje, a koji se postiže posredstvom efikasnih institucija, poštovanjem demokratskih procedura, participacijom građana u političkom i ukupnom društvenom životu, te postojanjem mehanizama kontrole i smjenjivosti političke vlasti. Ovakva definicija nije niti originalna a vjerovatno ni najbolja moguća, ali je za naše, operativne svrhe sasvim dovoljna kao početna i referentna tačka.

U metodološkom smislu, ključna stvar je svakako izbor indikatora budući da su oni nosioci tj. empirijske čestice koje u svom kumulativnom obliku pružaju nužne informacije na osnovu kojih se kreira Indeks. Indikatori su pokazatelji stanja demokratije u odnosu na aspekte koji predstavljaju operacionalizaciju samog pojma demokratije u društveno-političkom prostoru. Da bi identifikovali indikatore, najprije je potrebno odrediti **područja** a zatim **dimenzije** kao generičke kategorije koje okupljaju same indikatore. Konačno, svaku dimenziju

je nužno sagledati sa stanovišta svih hipotetičkih **aspekata**.

Kada je o područjima riječ, ovde se svakako misli na društvena polja koja se mogu posmatrati pojedinačno, a koja kasnije služe kao osnov za komparaciju i za proizvodnju sumarnog Indeksa. Na osnovu analiza iskustava u mjerenju demokratije u svijetu i u okruženju kao i na osnovu velikog broja individualnih intervjua obavljenih sa stručnim sagovornicima mi smo za mjerenje (a kasnije indeksiranje) odredili sljedeća društvena područja.

- DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA
- VLADAVINA PRAVA I ZAKONA
- EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA
- OBRAZOVANJE
- MEDIJI
- NACIONALNE I VJERSKE MANJINE
- POLOŽAJ ŽENA
- POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM

Dakle, riječ je o osam područja i izbor ovih područja nije arbitran već je utemeljen kako na suštinskim karakteristikama društva na osnovu demokratskih kriterijuma, tako i na specifičnim potrebama crnogorskog društva. Prema tome, mi ćemo u procesu mjerenja posebno posvetiti pažnju svakom od ovih područja i u krajnjem ishodu dobiti po jedinstvenoj metodološkoj proceduri mjeru demokratije za svako od njih.

Međutim, da bi se svako područje kvantifikovalo, nužno je bilo odrediti aspekte na osnovu kojih je svako od njih moguće sagledati kroz različite dimenzije. Aspekti su prema tome nužno analitičko sredstvo koje služi kao vizura za određivanje samih dimenzija iz kojih se svako pojedino područje sastoji. Aspekti koji su korišćeni kao kriterijum za određivanje dimenzija su:

- JEDNAKOST I RAVNOPRAVNOST
- PARTICIPACIJA I ZAŠTITA
- TRANSPARENTNOST
- KONTROLA
- ODGOVORNOST

- REPREZENTATIVNOST
- EFIKASNOST I PROFESIONALNOST
- AUTONOMIJA

Prema tome, za svako od područja koja predstavljaju jedinice posmatranja za mjerenje demokratičnosti društva, utvrdićemo stepen u kome su u datom području obezbijeđeni **jednakost i ravnopravnost** građana, njihova **participacija i zaštita**, stepen u kome je područje **transparentno** (javno), kao i stepen u kome je obezbijeđena **kontrola** datog područja od strane građana, zatim, mjerićemo stepen **odgovornosti** u tom području, kao i stepen u kome je obezbijeđena **reprezentativnost** građana, te da li je i u kojoj mjeri dato područje **efikasno i profesionalno** u svome radu i konačno mjerićemo stepen **autonomije** za pojedina područja.

Dalje, da bi metodološki postupak mogao da bude operacionalizovan u obliku empirijskih indikatora, bilo je nužno da se svako područje zahvaljujući aspektima koje smo gore identifikovali sagleda na višedimenzionalan način. Činjenica je da dimenzije za svako od područja moraju biti različite, a ovo zbog same prirode svakog od njih. U tom smislu, konsekventno sagledavanje svakog od područja sa stanovišta opisanih aspekata, kao i unificirana metoda kvantifikacije omogućavaju da se dođe do kompatibilnih informacija koje je moguće kasnije na komplementaran način sagledati zahvaljujući empirijskim indikatorima.

Izložena procedura možda izgleda kompleksno, ali u krajnjem ishodu pokazaćemo da je ona u osnovi jednostavna, a po našem sudu i nužna kako bi se sama ideja mjerenja ostvarila na valjan i metodološki unifikovan način. Prema tome, u daljem tekstu bavićemo se svakim pojedinačnim područjem, prikazaćemo dimenzije iz kojih se sastoji, te konačno indikatore koji su konačne čestice mjerenja a koje su identifikovane zahvaljujući analitičkoj moći aspekata o kojima smo govorili.

No, prije toga još nekoliko važnih metodoloških napomena. Ideja vodilja pri kreiranju Indeksa bila je da se na dva odvojena fronta realizuje samo mjerenje stanja. Prvo, to je stanje demokratije na osnovu subjektivne percepcije samih građana, i drugo, to je identifikacija objektivnih indikatora na osnovu istih teorijskih i opercionalnih kriterijuma. Ovom prilikom naš mandat pokriva samo jedan od ova

dva dijela a to je kreiranje indeksa i mjerenje na osnovu percepcije građana. Ovakav pristup ima jednu metodološku prednost kao i jedan ključni metodološki nedostatak. Prednost je u tome što demokratija u krajnjem ishodu mora biti legitimizovana od strane samih građana, budući da su građani krajnji cilj svih demokratskih reformi. Nedostatak je svakako u tome, što u datoj političkoj konstelaciji, pri čemu prije svega mislimo na oštre političke podjele i nedostatak političkog i društvenog konsenzusa, ocjene jednog dijela javnog mnjenja umnogome potencijalno ne odgovaraju realnom stanju. Ovo zbog toga što kritički raspoložen a politički inspirisan dio javnosti nerijetko umjesto ocjenjivanja realnih postignuća tendira da na nivou percepcije uspostavi direktnu spregu između stanja demokratije i vlasti. Otud se kritika vlasti, koja je na nivou svijesti *ad hoc* uspostavljena reflektuje na svaku pojedinu ocjenu koja je data kada je stanje demokratije u pitanju. Drugo, činjenica je da između percepcije i objektivnog stanja postoje izvjesna odstupanja i pokušaćemo ovaj problem da elaboriramo u svakom pojedinom slučaju. Bilo kako bilo, mislim da se svi moramo složiti da je mjerenje ovog tipa validno jedino u ovom trenutku. Kad ovo kažem mislim prije svega na stanje u samim institucijama crnogorskog društva koje zbog nedostatka sistematskog prikupljanja informacija o sebi samima nijesu u stanju da nam pruže materijal koji je moguće prevesti na jezik Indeksa. Ovaj zadatak je svakako važan i njega ćemo ostvariti u narednom periodu.

Proces indeksiranja je tekao u dvije faze. Prvo, prikupljeni su empirijski podaci posredstvom četiri istraživanja (dva područja po istraživanju) na reprezentativnim uzorcima od po 757 ispitanika. Zahvaljujući iskustvu koje CEDEM ima u ispitivanju javnog mnjenja, nema sumnje da su uzorak i podaci koje smo dobili na terenu u skladu sa strogim empirijskim zahtjevima i standardnim greškama koje svaki uzorak posjeduje. Uzorak je multi-level i random tipa, korišten je princip stratifikacije podjele populacije na tri regiona, pri čemu smo dobili reprezentativne uzorke za sva tri regiona što omogućava dublji analitički uvid u stanje demokratije za svaki region pojedinačno. Svakako da je proporcija svakog regiona u ukupnom uzorku proporcionalna u odnosu na distribuciju na nivou čitave populacije. Drugo, u procesu formiranja Indeksa a na osnovu pilot istraživanja, u samim instrumentima korištene su petostepene ordinalne skale likertovog tipa, a u samom

indeksiranju ove skale su pretočene u sistem bodovanja od 20 do 100. Ono što je ključno jeste da je za svako pojedino istraživanje, kao i za svako pojedino područje korišćen identičan metodološki postupak, čime je omogućena komparacija dobijenih podataka. Sve u svemu, kao rezultat procedura koje smo opisali dobili smo Indeks demokratije za koji detaljno prezentiramo podatke na stranicama koje slijede.

1. DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA

Kada je o političkoj strukturi društva riječ, mi smo na osnovu primjene analitičke aparature koja se ogleda u aspektima o kojima smo govorili identifikovali četiri ključne dimenzije koje sačinjavaju ovo područje a to su:

- Kontrola i zakonitost vlasti
- Transparentnost (javnost) vlasti
- Odgovornost i smjenjivost vlasti
- Profesionalizam u radu organa vlasti

Dakle, svaka od dimenzija je bila predmet posebnog mjerenja posredstvom mreže indikatora. U sljedećem dijelu daćemo prikaz svakog područja kao i indikatora koji su uzeti kao jedinice mjerenja za data područja.

1.1 Kontrola i zakonitost vlasti

Demokratska i civilna kontrola izabranih predstavnika građana, koji pritom moraju da djeluju u okviru zakonskog okvira, predstavlja *conditio sine qua non* demokratskog društva. Samim tim, smatrali smo da je neophodno da utvrdimo kako crnogorski građani ocjenjuju mogućnost sprovođenja kontrole, i koliko je po građanima crnogorska vlast zakonita u svom radu. Podaci pokazuju (tabela 1) da kada je o ovom segmentu riječ, pojedinačno po ajtemima registrujemo uglavnom pozitivne trendove. Pozitivan trend konstatujemo kada je riječ o efikasnosti građanske kontrole državne vlasti (2,45 naspram 2,35) kao i efikasnosti kontrole lokalne vlasti (2,49 naspram 2,38). I kada je riječ o kontroli javnosti nad tajnim službama i službama bezbjednosti, trend je pozitivan (2,73 naspram 2,62). Sa druge strane, kada je riječ o zakonitosti u radu organa vlasti, odsustvu korupcije i kriminala u državnoj i opštinskoj vlasti, izmjerene vrijednosti su na nivou 2008, dakle, ne može se reći da je bilo progressa. Konačno, kada

je riječ o **prisustvu/odsustvu korupcije i kriminala u državnoj vlasti**, javnost smatra da je ovo najveći problem kada je riječ o ovoj dimenziji, te ovaj problem i dalje ostaje ‘crna rupa’ u pogledu kontrole i zakonitosti vlasti. Prema tome, ne možemo biti zadovoljni vrijednostima na ovoj dimenziji, ili, drugim riječima, **potrebno je napraviti dalji napredak kada je riječ o kontroli i zakonitosti vlasti, naročito u pogledu borbe protiv korupcije i kriminala.**

Tabela 1 – Kontrola i zakonitost vlasti - prikaz svih indikatora

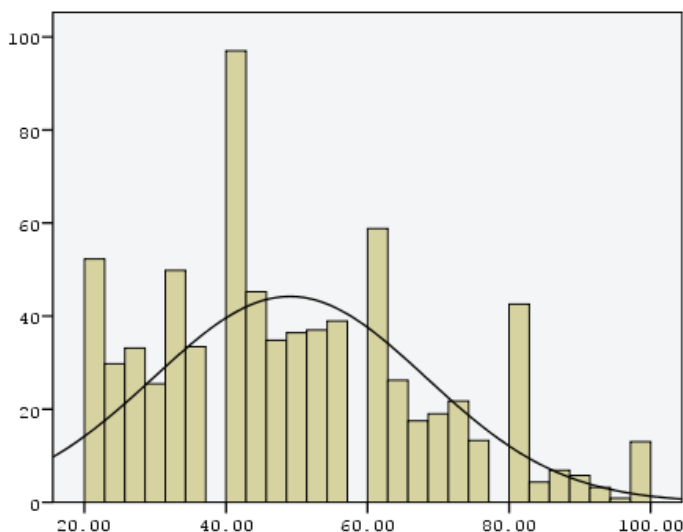
INDIKATORI	2006	2007	2008	2009	SD
Efikasnost građanske kontrole državne vlasti	2.18	2,25	2,35	2,45	1,185
Efikasnost građanske kontrole lokalne (opštinske) vlasti	2.26	2,23	2,38	2,49	1,174
Kontrola javnosti i vlasti nad tajnim službama i službama bezbjednosti	2.32	2,43	2,62	2,73	1,267
Zakonitost u radu organa vlasti	2.46	2,59	2,68	2,66	1,267
Odsustvo korupcije i kriminala u državnoj vlasti	1.95	1,99	2,08	2,07	1,001
Odsustvo kriminala i korupcije u lokalnoj (opštinskoj vlasti)	2.04	2,12	2,21	2,24	1,076

Tabela 1.1 – Kontrola i zakonitost vlasti - SKOR

Parametri	Statistik	
Aritmetička sredina	49,0240	
95% Intrerval povjerenja	OD	47,6415
	DO	50,4065
Medijana	46,6667	
Varijansa	370,176	
Standardna devijacija	19,23996	
Minimum	20,00	

Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 1. Kontrola i zakonitost vlasti

1.2 Transparentnost (javnost) vlasti

Transparentnost u radu, je upravo ona odlika koja jasno distingvira autoritarno (kakvo je bilo socijalističko) od demokratskog društva. Ovo pitanje je iznimno važno, pogotovu, ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da Crna Gora ima populaciju, od oko 650.000 stanovnika, i da alternativni kanali komunikacije u tom svijetlu dobijaju na značaju, što veoma često vodi dezavuisanju javnosti i plasiranju pogrešnih informacija svake vrste. Rezultati koje dobijamo u dužem periodu ukazuju da je u odnosu na socijalistički period napravljen pozitivan iskorak u ovom smislu, ali da je to još daleko od zadovoljavajućeg rezultata, dakle potrebno je još dosta raditi kako bi se dostigla transparentnost vlasti, u smislu kakva postoji u razvijenim zapadnim demokratijama.

Tu treba posebno istaći ulogu NVO-a i medija, čiji je uticaj u ovom smislu presudan. NVO sektor je prilično jak u Crnoj Gori i dao

je veliki doprinos sveukupnoj demokratizaciji društva, prije svega pozivajući vlast da bude mnogo više javna u svom radu. Međutim, i mediji i NVO-o sektor moraju da ulože još puno više napora kako bi se značajno poboljšala situacija na ovom planu.

Kada je o mjerenju ove dimenzije riječ (tabela 2), možemo vidjeti da je u odnosu na 2008. godinu, kod većine indikatora riječ o stagnaciji, naime, iako se uočavaju nešto veće prosječne vrijednosti na mjerenim indikatorima, sasvim je jasno da se ne može govoriti o napretku, već o razlikama koje nisu statistički značajne. Komparativno, unutar same dimenzije, kao i u prethodnom istraživanju, **najviše problema imamo kada je riječ o dostupnosti informacija nadležnih organa i službi građanima**. U ovom pogledu, sa stanovišta trenda, napredak je postignut 2008. u odnosu na 2007, ali u posljednjih godinu dana nije bilo značajnog napretka u ovom pogledu. Sa druge strane, kada je o transparentnosti vlasti riječ, **situacija je najbolja u pogledu objektivnosti medija u praćenju rada Vlade i Parlamenta**.

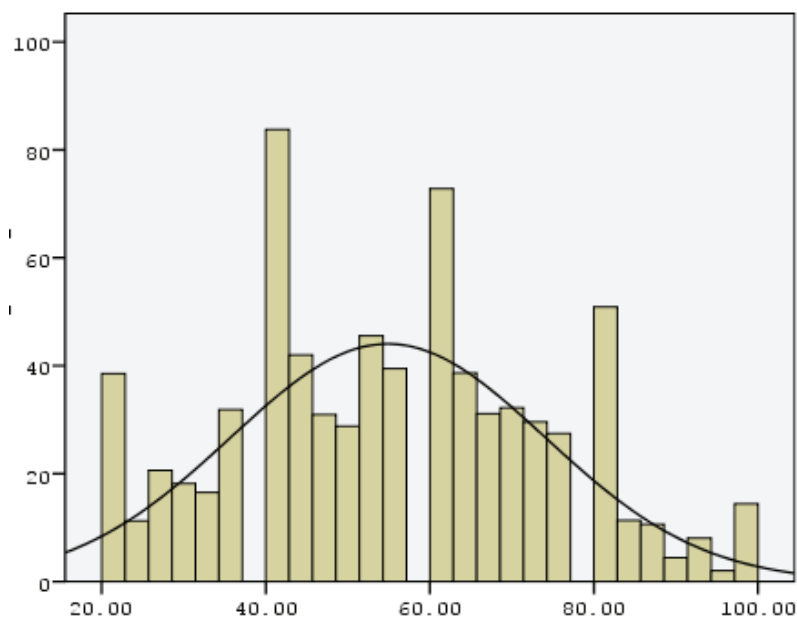
Tabela 2 – Transparentnost (javnost) vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Javnost u radu državne vlasti	2.49	2,53	2,73	2,74	1,136
Javnost u radu lokalne vlasti	2.51	2,59	2,76	2,79	1,152
Objektivnost medija u praćenju rada Vlade i Parlamenta	2.81	2,85	2,97	3,05	1,146
Mogućnost uvida građana u proces i donošenje važnih političkih odluka	2.39	2,46	2,66	2,65	1,161
Dostupnost informacija nadležnih organa i službi novinarima	2.60	2,58	2,77	2,75	1,108
Dostupnost informacija nadležnih organa i službi građanima	2.37	2,32	2,50	2,52	1,119

Tabela 2.1 – Transparentnost (javnost) vlasti - SKOR

Parametri	Statistik	
Aritmetička sredina	54,8923	
95% Intrerval povjerenja	OD	53,5093
	DO	56,2754
Medijana	55,0000	
Varijansa	367,792	
Standardna devijacija	19,17790	
Minimum	20,00	
Maximum	100,00	
Opseg	80,00	

Graf. 2. Transparentnost (javnost) vlasti

1.3. Odgovornost i smjenjivost vlasti

Odgovorna vlast je ona koja državne interese i interese građana stavlja na prvo mjesto, a nikako interese pojedinaca na vlasti ili onih koji su joj bliski. Demokratsko društvo, mora da stvori efektivne i efikasne mehanizme koji će garantovati da će izabrana vlast biti i odgovorna građanima koji su u krajnjoj liniji i izvor njenog legitimiteta. Velika većina post socijalističkih društava je imala ili se još uvijek susrijeće sa problemima ovog tipa, zato je bilo itekako važno vidjeti kako crnogorski građani percipiraju ovo pitanje.

Smjenjivost vlasti je pitanje koje je jako važno u crnogorskom kontekstu. Činjenica, da od demokratskih promjena sa početka devedesetih do danas, na svim održanim izborima pobjeđivala jedna partija, dovoljan je razlog da vidimo šta o tome misle crnogorski građani. Pri tom, treba imati u vidu da smjenjivost vlasti jeste princip demokratskog društva, ali kao princip on ne znači da vlast mora biti de facto smijenjena na nekim izborima, već da demokratski mehanizmi moraju obezbijediti smjenjivost valsti. Dakle, u ovom pogledu treba praviti razliku između mogućnosti (smjenjivost), koju treba da obezbijedi politički sistem i fakticiteta (smjena) kao posljedice koja nije nužna.

Kada je o rezultatima mjerenja ove dimenzije riječ (tabela 3), u poređenju sa prethodnim istraživanjem jasno je da imamo stagnaciju, naime, **ne možemo reći da je vlast odgovornija ili smenljivija u odnosu na prethodni period**. Objašnjenje za stagnaciju u ovom pogledu najvjerovatnije leži u činjenici da su u prethodnom periodu održani i predsjednički i parlamentarni izbori, na kojima nije došlo do smjene vlasti. Dakle, u obje izborne utrke pobijedila je ista vladajuća struktura i nastavila svoj kontinuitet koji traje od prvih parlamentarnih izbora do danas. Ova činjenica, zaista, nameće pitanje, da li je nepobjedivost aktuelne vlasti rezultat 'deficita u demokratskom poretku', ili je pak proizvod nekih drugih društveno-ekonomskih, političkih ili kulturoloških faktora? Ako uporedimo indikatore, možemo primijetiti da kao i u prethodnom istraživanju, najviše problema imamo sa **odgovornošću i savješću poslanika u Skupštini (2,47)**, te sa **odgovornošću vlasti i zaštiti interesa građana (2,55)**. Sa druge strane, demokratičnost u ovom pogledu najbolje stoji kada je riječ o **legitimnosti vlasti (3,29)**, dakle, javnost gotovo da nema sumnji da je postojeća vlast legitimna.

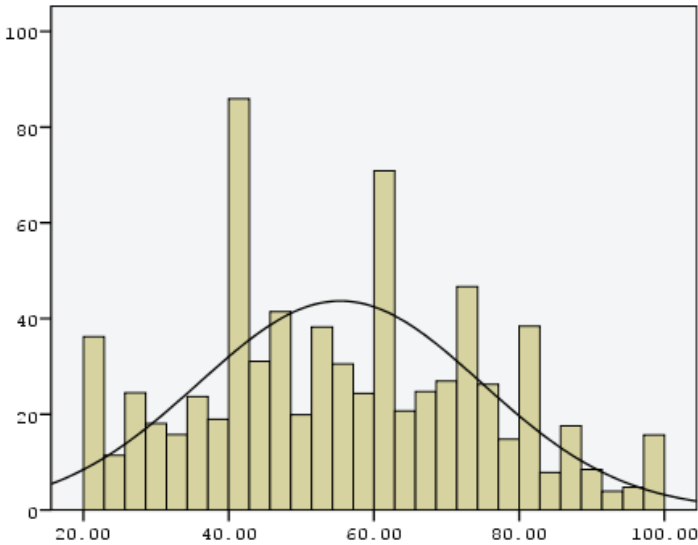
Tabela 3 – Odgovornost i smjenjivost vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Državna vlast u službi građana	2.35	2,39	2,58	2,57	1,216
Lokalna vlast u službi građana	2.46	2,48	2,66	2,66	1,188
Odgovornost i savjesnost državne uprave u pružanju usluga građanima	2.44	2,47	2,71	2,68	1,125
Odgovornost i savjesnost lokalne samouprave u pružanju usluga građanima	2.53	2,54	2,73	2,71	1,091
Odgovornost i savjesnost poslanika u Skupštini	2.26	2,32	2,49	2,47	1,134
Odgovornost i savjesnost ministarstava i ministara	2.43	2,44	2,67	2,73	1,108
Smjenjivost državne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama	2.71	2,77	2,87	2,89	1,290
Smjenjivost lokalne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama	2.89	2,88	3,08	3,06	1,226
Legitimnost vlasti	2.91	3,12	3,33	3,29	1,287
Odgovornost vlasti i zaštita interesa građana	2.30	2,32	2,60	2,55	1,234

Tabela 3.1. – Odgovornost i smjenjivost vlasti – SKOR

Parametri	Statistika
Aritmetička Sredina	55,3615
95% Interval povjerenja	OD 53,9607 DO 56,7623
Medijana	55,5556
Varijansa	380,679
Standardna devijacija	19,51098
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 3. Odgovornost i smjenjivost vlasti

1.4 Profesionalizam u radu organa vlasti

Demokratija, danas u velikoj mjeri zapravo predstavlja vladavinu tehokratije. Znanje i profesionalizam jesu osnov za efikasno funkcionisanje demokratskih institucija. Konsekventno, profesionalizam u radu i stručna osposobljenost, pojedinaca koji se nalaze na vladajućim pozicijama, neophodna je da bi društvo funkcionisalo na pravi način. To podrazumijeva, da je glavni princip prilikom popunjavanja određenih pozicija prije svega rezultat i stepen obrazovanja, a ne nepotizam ili drugi lični interes. Prema tome smatrali smo da bi bilo dobro vidjeti, šta crnogorski građani misle o ovom pitanju. Dodatno, sastavni dio ove dimenzije jeste i odnos većine prema manjini kada su u pitanju stručni i kompetentni argumenti.

Rezultati istraživanja ove dimenzije ukazuju da su indikatori unekoliko pozitivniji u poređenju sa prethodnim periodom (tabela 4). Najveći napredak je ostvaren u pogledu **profesionalnosti i stručne osposobljenosti činovnika u Skupštini i njenim tijelima** (2,94 naspram 2,86). Svi ostali indikatori pokazuju manje-više identične

rezultate kao i u istraživanju prije godinu dana. Komparativno, kada je o ovoj dimenziji riječ, i dalje je najveći problem u pogledu **uvažavanja manjine od strane većine na svim nivoima vlasti** (2,69), te prema tome u ovom pogledu je veoma važno uložiti napore za dalji napredak.

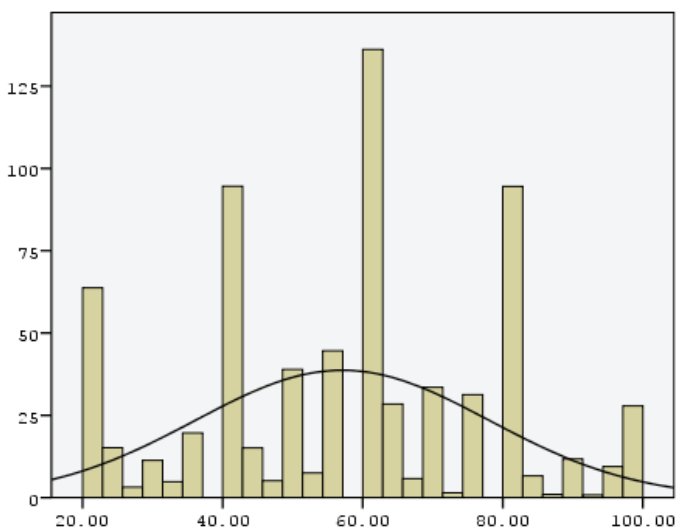
Tabela 4 Profesionalizam u radu organa vlasti- prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u vladinim službama i ministarstvima	2.74	2,88	2,94	3,00	1,147
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u lokalnoj vlasti	2.65	2,73	2,88	2,85	1,155
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u Skupštini i njenim tijelima	2.69	2,80	2,86	2,94	1,150
Uvažavanje manjine od strane većine na svim nivoima vlasti	2.44	2,53	2,67	2,69	1,202

Tabela 4.1 Profesionalizam u radu organa vlasti- SKOR

Parametri	Statistika
Mean	57,0761
95% Inrerval povjerenja	OD DO
Medijana	58,6195
Varijansa	60,0000
Standardna devijacija	440,264
Minimum	20,98248
Maximum	20,00
Opseg	100,00
	80,00

Graf. 4. Profesionalizam u radu organa vlasti

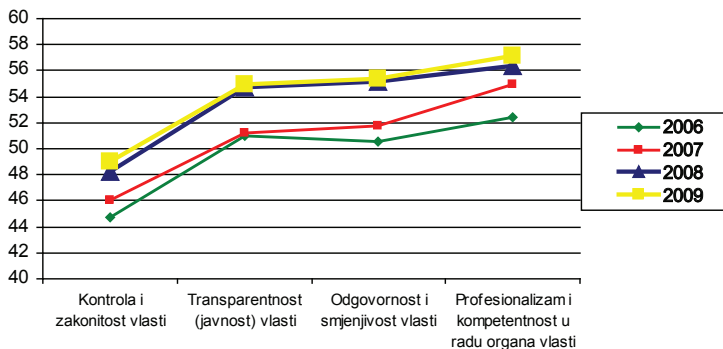
1.5. Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa

U tabeli 5 dat je uporedni prikaz svih dimenzija, kao i trend u odnosu na prethodna istraživanja. Podaci pokazuju da razlike na nivou dimenzija koje možemo identifikovati u numeričkom smislu nisu statistički značajne (jednostran test). Drugim riječima, **svaka od dimenzija koja je bila predmet mjerenja u okviru demokratičnosti političkih procesa stagnira u odnosu na prethodni period.** Dakle, kada govorimo o demokratičnosti političkih procesa, na osnovu dobijenih podataka, ne može se reći da je u posljednjih godinu dana crnogorsko društvo napredovalo.

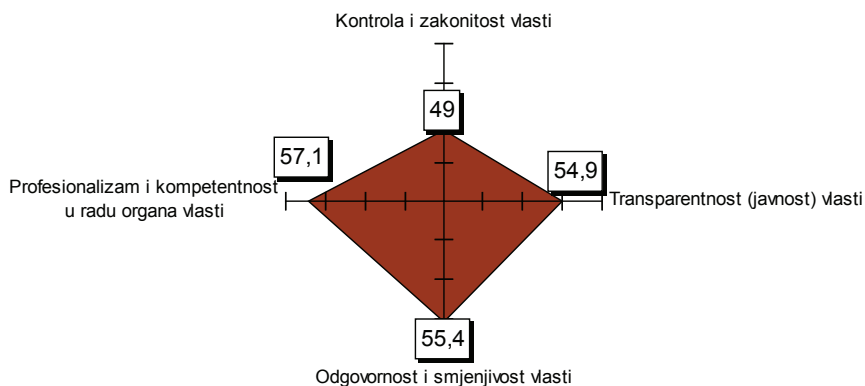
Tabela 5 Politika i vlast - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	2006	2007	2008	2009	Z stat.
Kontrola i zakonitost vlasti	44,7	46,0	48,2	49,0	1,14; $p > 0,05$
Transparentnost (javnost) vlasti	51,0	51,2	54,7	54,9	0,29; $p > 0,05$
Odgovornost i smjenjivost vlasti	50,5	51,8	55,2	55,4	0,28; $p > 0,05$
Profesionalizam i kompetentnost u radu organa vlasti	52,4	54,9	56,4	57,1	0,90; $p > 0,05$

Graf. 5 Demokratičnost političkih procesa –TREND

Graf. 5.1 Demokratičnost političkih procesa

Konačno, ukoliko analiziramo skorove po dimenzijama (graf. 5.1) u okviru demokratičnosti političkih procesa, možemo vidjeti da je **najveći problem kada je riječ o kontroli i zakonitosti vlasti**. Dakle, i dalje ostaje konstatacija da se u ovom pogledu mora ostvariti ključni progres kako bi se podigao ukupni demokratski kapacitet crnogorskog društva u aspektu političkih procesa.

2. VLADAVINA PRAVA I ZAKONA

Druga oblast koja je predmet mjerenja u Indeksu, jeste vladavina prava i zakona. Ova oblast ima posebno mjesto u istraživanju, razlozi su jednostavni, demokratski poredak nije moguće zamisliti bez postojanja pozitivno pravnih normi koje važe za svakoga jednako. Dakle, da bi se jedno društvo moglo nazvati demokratskim, ne smije doći do situacije u kojoj se zakoni ne primjenjuju ili da se primjenjuju selektivno. Kako građani percipiraju stanje u ovoj društvenoj oblasti, pokušali smo da saznamo kroz upotrebu nekoliko indikatora.

Proces demokratskih reformi crnogorskog društva, kao prioritetan zadatak, podrazumijeva i reformu sistema sudstva. Ova grana vlasti se veoma često ističe kao prioritetna u smislu sprovođenja sveobuhvatnih reformi, kako od domaćih političkih aktera, tako i od strane inostranih subjekata. U prilog ovoj konstataciji, govore i godišnji izvještaji o napretku Evropske Komisije, u kojima se konstantno ističe da postoji potreba dalje reforme pravosuđa u Crnoj Gori. Treba takođe reći i da je vidan napredak u pogledu reforme pravosuđa ostvaren na polju uspostavljanja neophodnog normativnog zakonskog okvira za njegovo funkcionisanje po demokratskim načelima. Međutim, neadekvatna primjena zakonskih odredbi u praksi, je ono što predstavlja najveći problem, kad je reforma sudstva u pitanju. Dakle, nije dovoljno predvidjeti normativni okvir, već je jednako bitno i sprovoditi zakone u praksi. Usvajanje zakona i njihova neselektivna primjena u praksi je bitna prije svega zbog direktne dobrobiti koju na taj način ostvaruju crnogorski građani, ali to je takođe i jedan od osnovnih uslova za priključenje EU, što je primarni spoljnopolitički prioritet države Crne Gore.

Drugi veliki problem u ovoj oblasti jeste stvaranje neophodnih uslova za autonomiju sudstva. Čini se da su ustaljeni obrasci iz real socijalizma, u kojem je postojala direktna sprega između struktura na vlasti i nosilaca sudske funkcije, ima svoje posljedice koje su vidljive i danas. Konačno reforma sudstva, veoma zavisi i od tzv. administrativnih

kapaciteta crnogorskih sudova, gdje su vidljivi limiti profesionalnih i stručnih mogućnosti službenika svih nivoa koji rade u njemu.

I ovo područje smo podijelili na nekoliko dimenzija i u okviru svake od njih definisali niz indikatora koji su predstavljali finalne čestice mjerenja. Dimenzije u ovom području su:

- Jednakost pred zakonom
- Dostupnost pravne zaštite
- Autonomija sudstva
- Efikasnost i profesionalnost sudstva
- Kontrola i transparentnost rada pravosuđa

2.1. Jednakost pred zakonom

U demokratskoj državi svi moraju biti jednaki pred zakonom i ne može se dogoditi situacija da neki budu „jednakiji” od drugih. Ovaj princip je dosta često predmet diskusija u političkoj komunikaciji u Crnoj Gori. U javnosti se iznose brojne optužbe od strane opozicionih partija i dijela NVO sektora, koje su upućene predstavnicima vlasti, u pogledu postojanja nedodirljivih pojedinaca iz vlasti ili bliskih vlastima za koje zakon ne važi. Ovo je bio dovoljan razlog da uvrstimo ovu dimenziju u naše istraživanje i vidimo kako građani gledaju na ovo pitanje. Takođe, kako je Crna Gora višenacionalna država, htjeli smo da ispitamo i to koliko su pripadnici manjinskih naroda jednaki pred zakonom u poređenju sa pripadnicima većinskog naroda. U isto vrijeme ovo nam je bila i jedna od kontrolnih varijabli obzirom da je status nacionalnih manjina bio i poseban predmet našeg mjerenja.

Rezultati mjerenja ukazuju da je u pogledu **‘jednakosti pred zakonom’ kao dimenzije došlo do negativnih trendova** (tabela 6). Ovo jesu upozoravajući podaci obzirom na činjenicu da je upravo sa stanovišta obezbjeđivanja jednakosti pred zakonom i javnoj debati i u sudskoj praksi dešavaju problemi na koje se doista mora obratiti pažnja. Komparativno, negativni trend je očit kada je riječ o jednakosti pred zakonom i u pogledu materjalnih i socijalnih te etničkih i vjerskih razloga. Javnost, dakle, ukazuje da su u svim ovim aspektima u prethodnih godinu dana kretanja regresivna.

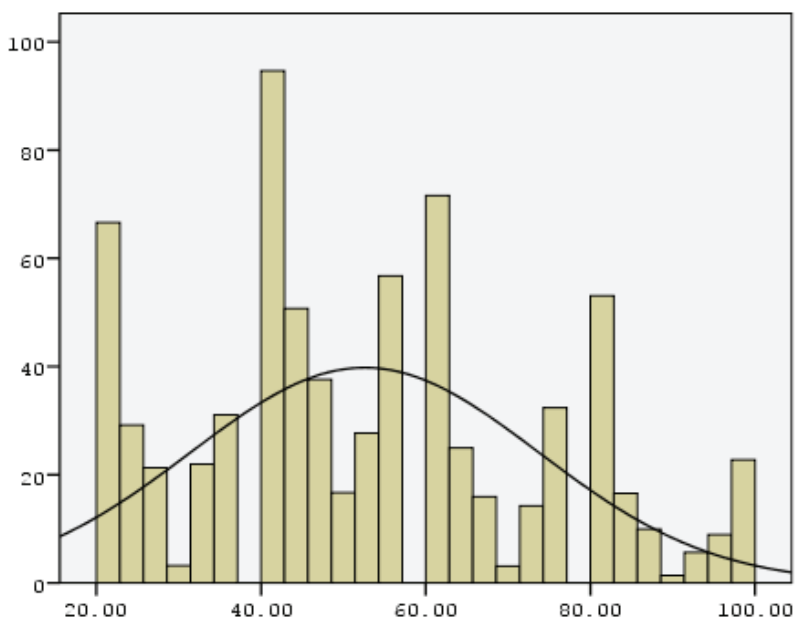
Tabela 6 Jednakost pred zakonom – prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Zakonitost procesa donošenja zakona u interesu svih građana, bez obzira na razlike u pogledu njihovog materijalnog i socijalnog statusa te bez obzira na njihovo nacionalno, etničko, vjersko i političko opredjeljenje	2.81	2,85	3,13	2,96	1,208
Jednakost u procesu sprovođenja zakona za sve građane bez obzira na njihovo etničko, nacionalno ili vjersko porijeklo	2.68	2,74	2,92	2,76	1,221
Jednakost u procesu sprovođenja zakona bez obzira na materijalni status pojedinaca	2.30	2,43	2,63	2,48	1,174
Jednakost sprovođenja zakona bez obzira na političku, ideološku ili partijsku pripadnost građana	2.30	2,42	2,66	2,49	1,221
Jednakost pred zakonom pojedinaca u vlasti	2.23	2,23	2,42	2,45	1,190

Tabela 6.1. Jednakost pred zakonom – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	52,5778
	OD
95% Interval povjerenja	51,0501
	DO
Medijana	54,1055
Variansa	50,0000
Standardna devijacija	446,839
Minimum	21,13857
Maximum	20,00
Opseg	100,00
	80,00

Graf. 6. Jednakost pred zakonom

2.2. Dostupnost pravne zaštite

Cilj u ovom dijelu istraživanja nam je bio da saznamo koliko je pravna zaštita dostupna crnogorskim građanima, bez obzira na njihov materijalni status, nacionalnu, vjersku pripadnost te političko opredjeljenje. Rezultati koje smo dobili, ukazuju da nije došlo do značajne promene kada je riječ o dostupnosti pravne zaštite, kada je riječ o razlikama po materijalnom statusu i razlikama po nacionalnom i vjerskom ključu (tabela 7). Međutim, mjerimo negativni trend kada je riječ o dostupnosti pravne zaštite u pogledu razlika po političkom i partijskom kriterijumu (2,63 naspram 2,80). Prema tome, možemo reći da je po mišljenju građana, **u posljednjih godinu dana došlo do negativnog trenda kada je riječ o dostupnosti pravnoj zaštiti obzirom na političke i partijske razlike.**

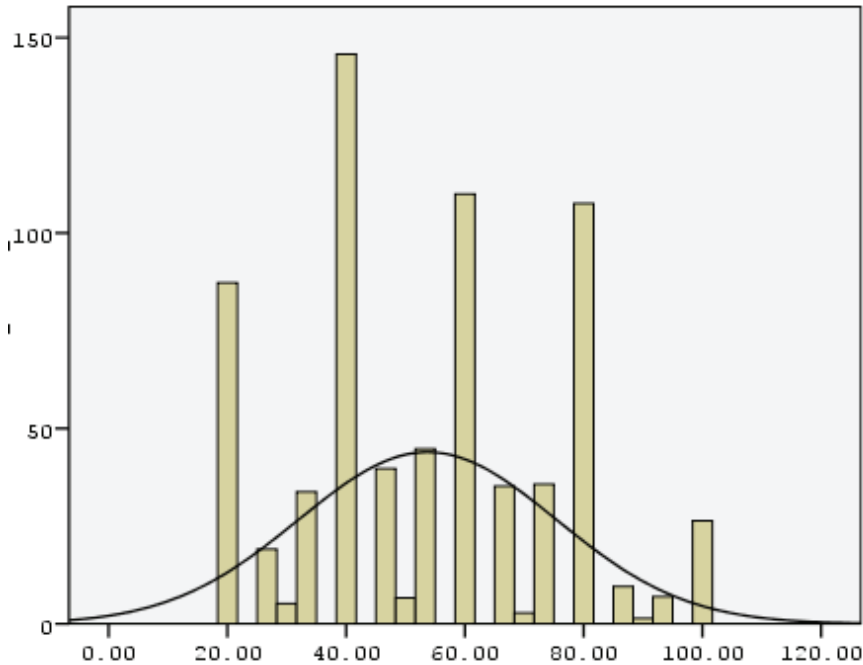
Tabela 7 Dostupnost pravne zaštite – prikaz svih indikatora

	2006	2007	2008	2009	SD
Pravna zaštita je obezbijedena jednako svim građanima bez obzira na njihov materijalni status	2.39	2,45	2,65	2,60	1,169
Pravna zaštita je obezbijedena jednako svim građanima bez obzira na njihovu nacionalnu ili vjersku pripadnost	2.66	2,77	2,88	2,85	1,152
Pravna zaštita je obezbijedena jednako svim građanima bez obzira na njihovu političku ili partijsku pripadnost	2.36	2,65	2,80	2,63	1,181

Tabela 7.1 Dostupnost pravne zaštite – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	53,7037
95% Interval povjerenja	OD
	52,1116
	DO
	55,2957
Medijana	53,3333
Variansa	471,920
Standardna devijacija	21,72372
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 7. Dostupnost pravne zaštite

2.3. Autonomija sudstva

Slijedeća dimenzija koja je bila predmet mjerenja u okviru ovog područja jeste autonomija sudstva. Problem autonomije sudstva, takođe, je nerijetko predmet javnih debata, te se kritike upućuju na račun sudstva upravo u pogledu nedostataka autonomije sudstva pri čemu se najviše kitikuje pritisak koji se vrši na sudstvo od strane vlasti i političkih struktura moći. Mjerenja ove dimenzije ukazuju da u posljednjih godinu dana nije ostvaren progres (tabela 8). Razlike koje vidimo u vrijednostima nisu statistički značajne, tako da ne možemo sa sigurnošću reći sa je riječ o negativnim trendovima, ali ono što možemo tvrditi jeste da građani smatraju da **u posljednjih godinu dana nije došlo da napretka kada je riječ o autnominiji sudstva**. Komparativno, dvije su neuralgične tačke na kojima se mora raditi kako bi sudstvo bilo autonomnije i to su: **nezavisnost sudstva od uticaja**

močnih i bogatih pojedinaca i grupacija (2,39), nezavisnost sudstva od uticaja vlade i državnih službi (2,48), te nezavisnost sudstva od uticaja političkih partija (2,53).

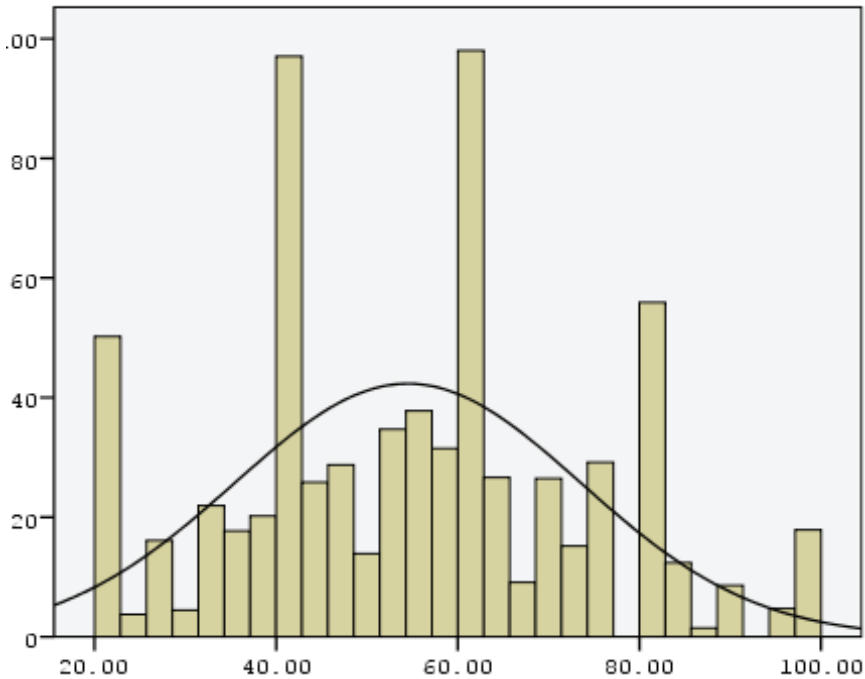
Tabela 8 Autonomija sudstva – prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Nezavisnost sudstva od uticaja političkih partija	2.22	2,33	2,54	2,53	1,173
Nezavisnost sudstva od uticaja Vlade i državnih službi	2.23	2,29	2,51	2,48	1,191
Nezavisnost sudstva od uticaja Parlamenta	2.52	2,54	2,73	2,74	1,147
Nezavisnost sudstva od uticaja močnih i bogatih pojedinaca i grupacija	2.16	2,21	2,34	2,39	1,120
Nezavisnost sudstva od uticaja nevladinih organizacija	3.04	3,11	3,20	3,15	1,085
Nezavisnost sudstva od uticaja religijskih organizacija i crkvi	3.30	3,34	3,34	3,28	1,137
Nezavisnost sudstva od uticaja organizacija EU	2.92	2,90	2,86	2,86	1,158

Tabela 8.1 Autonomija sudstva – prikaz svih indikatora

Parametri		Statistik
Mean		54,4925
95% Interval povjerenja	OD	53,0843
	DO	55,9006
Medijana		54,2857
Variansa		364,888
Standardna devijacija		19,10203
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf. 8.1 Autonomija sudstva

2.4. Efikasnost i profesionalnost sudstva

Efikasnost rada sudstva je jedan od ključnih kriterijuma sa staništa pravne države i njene sveukupne funkcionalnosti. Na osnovu objektivnih indikatora, kao što je prosječno trajanje sudskih procesa, problem efikasnosti sudstva je jedan od ozbiljnih problema u svim tranzicionim zemljama. U Crnoj Gori, na osnovu velikog broja izvještaja, ovaj problem je, takođe, veoma izražen. Naša mjerenja u prethodnim istraživanjima su potvrđivala da imamo problema kada je riječ o autonomiji sudstva. Naše istraživanje u ovoj godini pokazuje (tabela 9) da je do neznatnog napretka došlo samo kada je riječ o efikasnosti i profesionalnosti sudstva za uspješnu zaštitu prava građana (2,72 naspram 2,63). Svi ostali indikatori bilježe vrijednosti koje su na nivou prethodnog istraživanja, te se ne može reći da mjerimo promjene. Komparativno, i dalje je najveći problem sa procjenom da u

sudstvu ima korupcije i djelovanja u interesu uticajnih pojedinaca i grupa (2,27). U ovom pogledu čak je trend blago negativan, drugim riječima, najviše se energije mora uložiti u narednom periodu kako bi se djelovalo protiv korupcije i uticaja moćnih pojedinaca i grupacija.

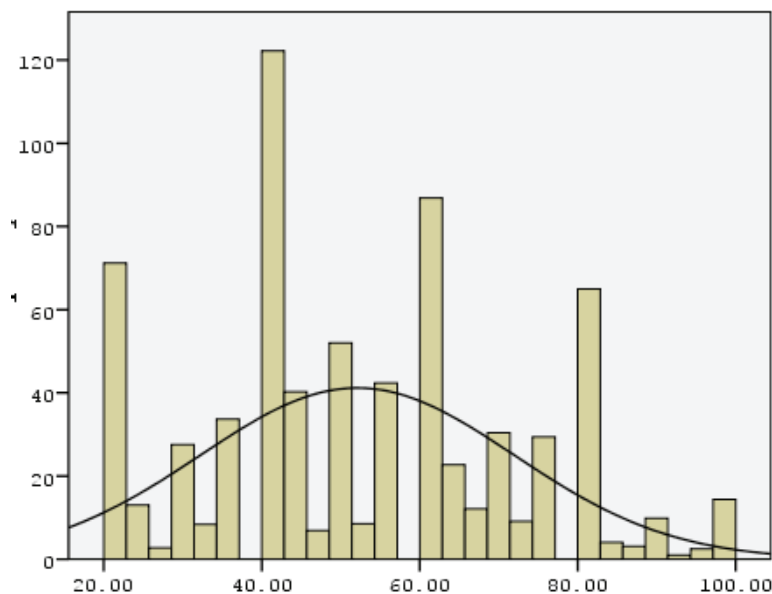
Tabela 9 Efikasnost i profesionalnost sudstva – prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Efikasnost sudstva u procesu rješavanja sporova	2.18	2,28	2,44	2,47	1,119
Profesionalnost i stručna osposobljenost sudija za efikasnu primenu zakona	2.85	2,83	3,01	3,00	1,145
Efikasnost i profesionalnost sudstva za uspješnu zaštitu prava građana	2.48	2,51	2,63	2,72	1,119
Odsustvo korupcije i djelovanja u interesu uticajnih pojedinaca i grupa	2.06	2,18	2,31	2,27	1,098

Tabela 9.1. Efikasnost i profesionalnost sudstva – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	52,0978
OD	50,6402
95% Interval povjerenja	DO
	53,5554
Medijana	50,0000
Variansa	396,403
Standardna devijacija	19,90986
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 9. Efikasnost i profesionalnost sudstva

2.5. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa

Demokratsko društvo počiva na transparentnosti i sistemima kontrole svih organa vlasti. U ovom pogledu kontrola i transparentnost, kada je riječ o pravosuđu, posebno su značajne, obzirom da je riječ o grani vlasti koja ima presudnu ulogu u pogledu garantovanja pravne države. U okviru ove dimenzije mi mjerimo nekoliko indikatora koji su jako važni za postojanje kontrole i transparentnosti kada je o sudstvu riječ. Na osnovu podataka koje smo dobili mjerenjem ovih indikatora, može se reći da imamo blage pozitivne trendove (tabela 10). Najpozitivniji trend je u pogledu **'efikasnosti državne kontrole rada pravosuđa u službi zaštite zakona i zakonitosti'** (2,84 naspram 2,76). Svi ostali indikatori su, međutim, u vema malom porastu koji se može pripisati standardnoj greški mjerenja. Konačno, upoređujući indikatore, kao i u dosadašnjim istraživanjima, najveći problem ostaje **'dostupnost kontrole i uticaja građana na sudstvo posredstvom organizacija i institucija u skladu sa zakonom'** (2,59).

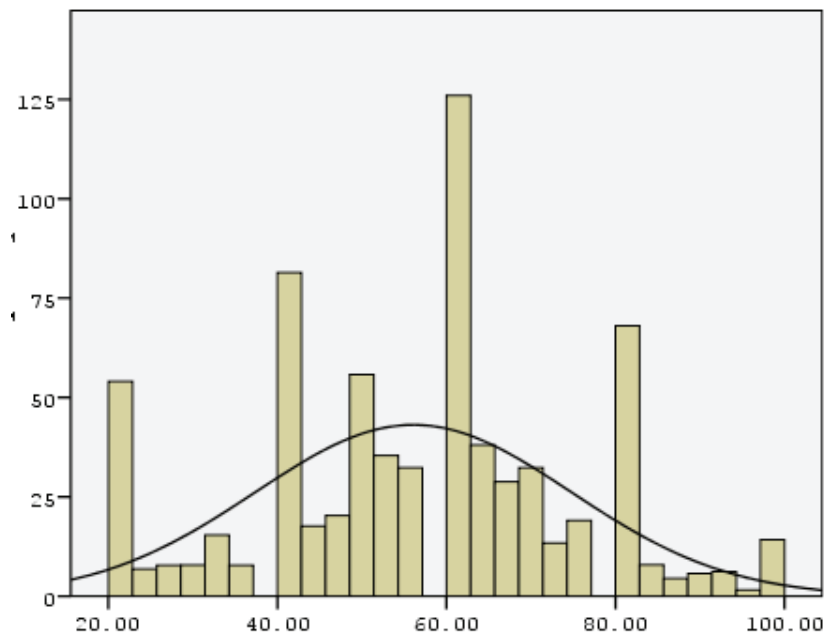
Tabela 10 Kontrola i transparentnost rada pravosuđa – prikaz svih indikatora

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Efikasnost državne kontrole rada pravosuđa u službi zaštite zakona i zakonitosti	2.65	2,67	2,76	2,84	1,111
Transparentnost rada sudova i mogućnost monitoringa od strane medija	2.48	2,66	2,75	2,76	1,099
Dostupnost informacijama koje su relevantne za zaštitu prava građana od strane javnosti	2.42	2,53	2,71	2,74	1,090
Dostupnost kontrole i uticaja građana na sudstvo posredstvom organizacija i institucija u skladu sa zakonom	2.33	2,35	2,54	2,59	1,070
Postojanje mehanizama parlamentarne kontrole rada sudskih organa	2.80	2,75	2,90	2,90	1,090
Monitoring sudskih organa od strane NVO sektora	2.88	2,91	3,07	3,10	1,084

Tabela 10 Kontrola i transparentnost rada pravosuđa – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	56,0814
95% Interval povjerenja	OD
	DO
Medijana	60,0000
Variansa	350,432
Standardna devijacija	18,71982
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 10 Kontrola i transparentnost rada pravosuđa

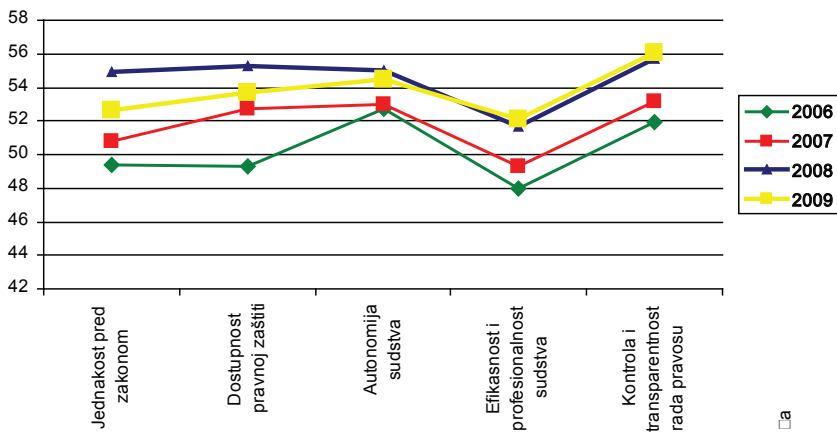
2.6. Sumarni pokazatelji područja vladavine prava i zakona

Analizom sumarnih pokazatelja područja vladavine prava i zakona po dimenzijama (tabela 11), možemo vidjeti da imamo sasvim jasne i statistički **značajne negativne trendove kada je riječ o jednakosti pred zakonom (52,6 naspram 54,9) te dostupnosti pravnoj zaštiti (53,7 naspram 55,3)**. Kada je riječ, međutim, o autonomiji sudstva, efikasnosti i profesionalnosti sudstva te kontroli i transparentnosti pravosuđa, u cjelini, razlike koje mjerimo nisu statistički značajne u poređenju sa prethodnom godinom, te ne možemo reći da je došlo niti do napretka niti do nazadovanja u ovom pogledu.

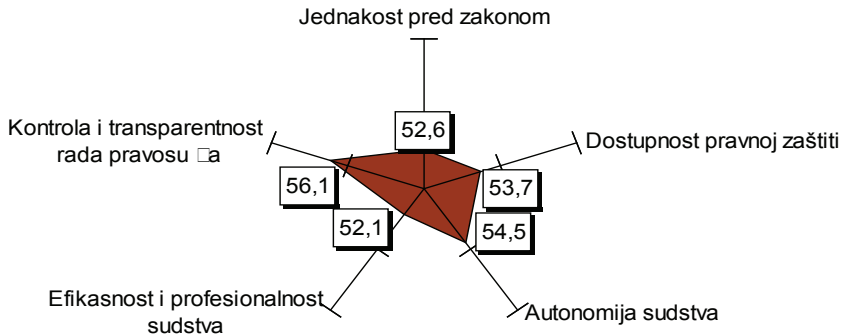
Tabela 11 Vladavina prava i zakona sumarno po dimenzijama

Dimezije	2006	2007	2008	2009	Z skor
Jednakost pred zakonom	49.4	50,8	54,9	52,6	-2,95 p < 0,01
Dostupnost pravnoj zaštiti	49.3	52,7	55,3	53,7	-1,98 p < 0,05
Autonomija sudstva	52.7	53,0	55,0	54,5	-0,70 p > 0,05
Efikasnost i profesionalnost sudstva	48.0	49,3	51,7	52,1	0,54 p > 0,05
Kontrola i transparentnost rada pravosuđa	51.9	53,2	55,7	56,1	0,57 p > 0,05

Graf. 11. Vladavina prava i zakona - TREND

Graf. 11.1 Vladavina prava i zakona

Ukoliko komparativno analiziramo sve dimenzije u području vladavine prava i zakona (graf. 11.1), može se vidjeti da su dvije dimenzije 'u problemu' i to **jednakost pred zakonom** (52,6) i **efikasnosti i profesionalnost sudstva** (52,1). Sa druge strane, kada se uporede dimenzije, najveću vrijednost mjerimo kada je riječ o **kontroli i transparentnosti rada pravosuđa** (56,1). Dakle, u budućnosti, posebno se mora uložiti napor kako bi se poboljšala jednakost pred zakonom i efikasnost i profesionalnost sudstva.

3. EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA

Crna Gora, kao država, na putu evropskih integracija, prije svega podrazumijeva, stvaranje funkcionalne tržišne ekonomije, koja će biti u mogućnosti da se suoči sa konkurencijom i tržišnim principima u okviru EU. Dakle, ona mora stvoriti, pomenute uslove da bi postala punopravna članica Evropske Unije. Kada je o ekonomiji riječ, međutim, ne radi se samo o tome da ona bude efikasna, već se radi i o tome da ona mora da obezbijedi ostvarivanje odriješenih principa demokratičnosti u samom načinu na koji se društvo ekonomski reprodukuje.

U ovom pogledu u Crnoj Gori se javljaju brojni problemi, npr. proces tranzicije, doveo je do pojave klase izuzetno bogatih pojedinaca i na drugoj strani onih koje možemo označiti kao „gubitnicima tranzicije“. Pritom, sasvim je evidentno da je politika imala snažnu ulogu u procesima privatizacije, i nerijetko je rađanje nove ekonomske elite bilo u direktnoj vezi sa strukturama moći u političkim krugovima.

Dakle, znajući ove činjenice, pokušali smo da na osnovu ustanovljenih indikatora utvrdimo, kako crnogorski građani percipiraju stanje u ovoj, dakako, izuzetno važnoj oblasti društvenog života.

Sa stanovišta Indeksa identifikovali smo tri dimenzije i realizovali mjerenja po jedinstvenom postupku kao što je to učinjeno u prethodnim područjima. Dimenzije u okviru ovog područja su:

- Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu
- Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća
- Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca

Drugim riječima, uzete su dimenzije koje po sebi ne bi smjele da budu sporne sa stanovišta demokratičnosti tj. bez obzira na prirodu i efekte samog procesa ekonomske transformacije društva u procesu tranzicije, stepen demokratičnosti demokratije u nastajanju, zavisi od (ne)postojanja ekonomske jednakosti pojedinaca na tržištu, ekonomske (ne)jednakosti autonomije preduzeća, kao i od (ne)postojanja mehanizama zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca.

3.1. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu

Dakle, u okviru ovog dijela istraživanja, govorimo o postojanju ili nepostojanju jednakosti pojedinaca na tržištu, u smislu šansi koje imaju svi građani, učesnici tržišne utakmice. Ovdje smo željeli da ispitamo, prije svega, da li postoje razlike, koje su i kako utiču na jednakost prilikom tržišne utakmice. Osnovna ideja je svakako da (ne) postignuta jednakost u ovim aspektima predstavlja sumarni indikator demokratičnosti društva u ovoj dimenziji.

Rezultati mjerenja ukazuju da se u ovoj dimenziji može govoriti o blagim negativnim trendovima (tabela 12). Svaki pojedini indikator u okviru ove dimenzije ima nižu vrijednost u odnosu na prošlogodišnje istraživanje, iako razlike nisu izražene i mogu biti rezultat greške mjerenja. Indikator koji bilježi najintenzivniji pad je 'jednak tretman na tržištu bez obzira na socijalno porijeklo građana' (2,78 naspram 2,90). Sve ostale vrijednosti, iako nešto niže, su na nivou mjerenja 2008 godine. Komparativno, kada je o ovoj dimenziji riječ, i dalje su **najveći problemi obezbjeđivanja jednakosti na tržištu kada je riječ o razlikama koje potiču iz materijalnog statusa pojedinaca, te političkog opredjeljenja i partijske pripadnosti**. Prema tome, crnogorska javnost smatra da različiti materijalni status, te političko opredjeljenje i partijska pripadnost, nekim pojedincima obezbjeđuju 'prednost' na tržištu.

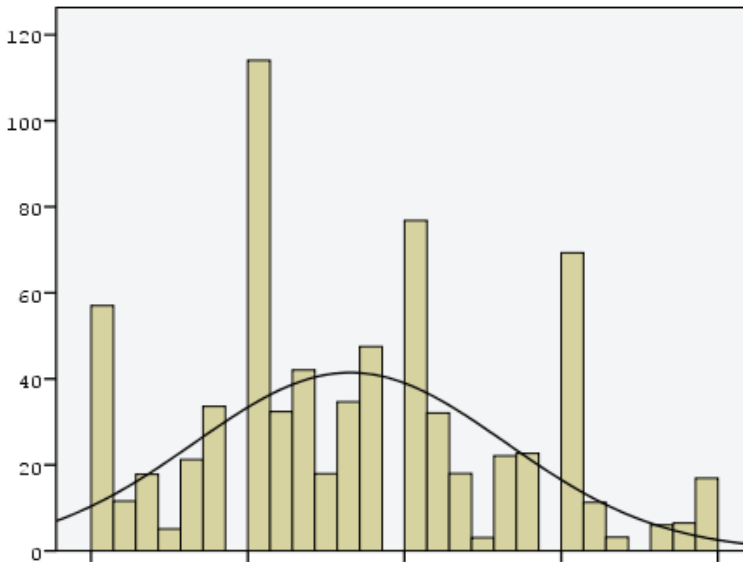
Tabela 12 Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Jednak tretman na tržištu bez obzira na socijalno porijeklo građana	2.81	2,68	2,90	2,78	1,168
Jednak tretman na tržištu bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost	2.93	2,86	2,98	2,92	1,133
Jednak tretman na tržištu bez obzira na materijalni status pojedinaca	2.38	2,37	2,55	2,46	1,063
Jednak tretman na tržištu bez obzira na političko opredjeljenje i partijsku pripadnost građana	2.33	2,32	2,58	2,45	1,134
Jednakost pojedinaca u pogledu učešća u ekonomskom životu društva pod jednakim uslovima	2.67	2,58	2,79	2,70	1,158

Tabela 12.1. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	53,0686
	OD
95% Interval povjerenja	51,6172
	DO
Medijana	52,0000
Variansa	394,912
Standardna devijacija	19,87239
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf 12. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu

3.2. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća

Status preduzeća u tržišnoj utakmici i obezbjeđivanje njihove ravnopravnosti, jedan je od ključnih faktora demokratije u ovom području. Preduzeća jesu nosioci ekonomskog života u društvu koje se zasniva na tržištu, te je njihova autonomija u poslovanju kao i obezbjeđivanje podjednakih uslova za sve privredne subjekte uslov realizacije demokratije u praksi.

Rezultati istraživanja ukazuju da u ovom pogledu nije bilo nikakvih promjena u prethodnih godinu dana (tabela 13). Vrijednosti svih indikatora su manje-više na nivou prethodnog istraživanja, dakle, ne može se reći da je u prethodnom periodu došlo niti do poboljšanja niti do pogoršanja u pogledu ekonomske jednakosti i autonomije preduzeća. Ono što je takođe, interesantno jeste činjenica da su vrijednosti svih indikatora relativno blizu, ili tačnije, da izuzetkom razlika bez obzira na svojinu i transparentnosti Vlade u svom ekonomskom djelovanju, gdje su vrijednosti nešto više, svi ostali indikatori se nalaze na istom nivou, što zapravo znači da se svi ovi problemi percipiraju kao jedna cjelina, te je konsekventno potrebno ravnomierno poboljšavati stanje u svim ovim aspektima.

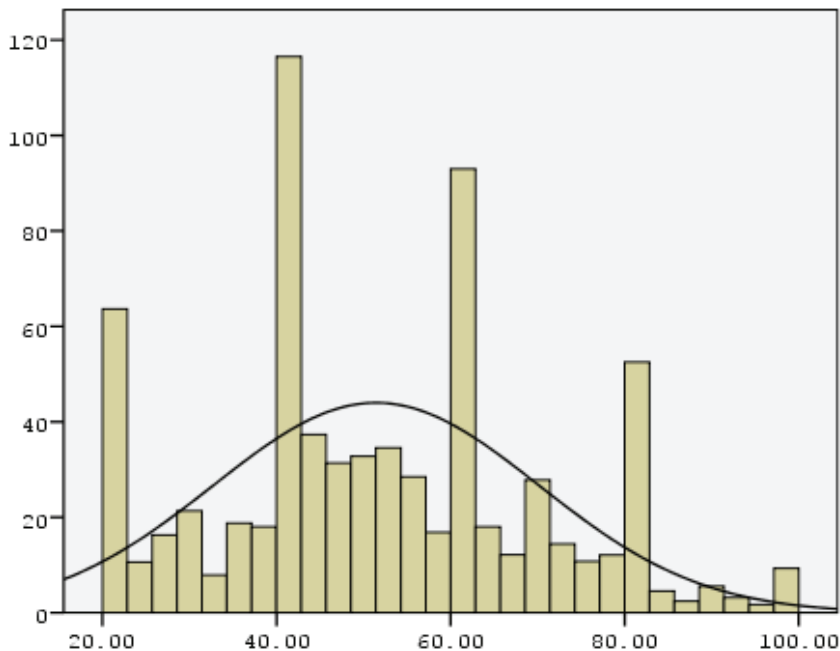
Tabela 13 Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Ravnopravnost preduzeća na tržištu bez obzira na oblik svojine	2.68	2,64	2,80	2,76	1,136
Odsustvo diskriminacije i favorizacije pojedinih preduzeća od strane države	2.28	2,29	2,52	2,55	1,119
Odsustvo uticaja pojedinačnih i partijskih interesa na preduzeća	2.26	2,27	2,44	2,45	1,117
Jednakost u primjeni zakona za sva preduzeća	2.40	2,30	2,57	2,52	1,146
Autonomija preduzeća u procesu donošenja odluka	2.45	2,44	2,54	2,57	1,085
Odsustvo ideologije i pritiska države u javnim preduzećima	2.39	2,32	2,50	2,45	1,087
Odsustvo ekonomskih monopola koji uživaju zaštitu države i privilegovanih grupa	2.20	2,20	2,40	2,42	1,119
Autonomnost inspeksijskih službi i njihova neselektivnost u sprovođenju zakona i propisa	2.43	2,41	2,48	2,52	1,108
Transparentnost rada Vlade u pogledu djelovanja na ekonomski život društva	2.67	2,60	2,76	2,75	1,136

Tabela 13.1. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća – prikaz po indikatorima

Parametri		Statistik
Mean		51,4394
95% Interval povjerenja	OD	50,0726
	DO	52,8062
Medijana		50,0000
Variansa		349,842
Standardna devijacija		18,70408
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf 13. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća

3.3. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca

U ovoj dimenziji riječ je o ispitivanju (ne)postojanja mehanizama koji treba da obezbijede zaštitu ekonomskih subjekata i pojedinaca. Efikasno demokratsko društvo u svojoj ekonomskoj potenciji, vodi računa da se u institucionalnom ustrojstvu ugrade mehanizmi koji će obezbjeđivati realizaciju demokratskih principa.

Kada je o mjerenju u okviru ove dimenzije riječ, u najvećem dijelu, rezultati su na nivou prošlogodišnjih, dakle, nije došlo do značajnijih kretanja (tabela 14). Međutim, u nekoliko slučajeva, podaci su interesantni i ukazuju na promjene. Najprije, pozitivne trendove mjerimo kada je riječ o efikasnoj borbi protiv sive ekonomije (2,43 naspram 2,36) te aktivnoj ulozi medija u ostavarenju principa jednakosti ekonomskih subjekata (2,91 naspram 2,84). No, **najpozitivniji trend je svakako kada je riječ o zakonskoj zaštiti prava potrošača (2,73 naspram 2,55)**. Sa druge strane, imamo i jedan **izražen negativan trend, i to kada je riječ o efikasnosti države u pogledu zaštite prava vlasništva (2,84 naspram 2,94)**.

Tabela 14 Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca – prikaz po indikatorima

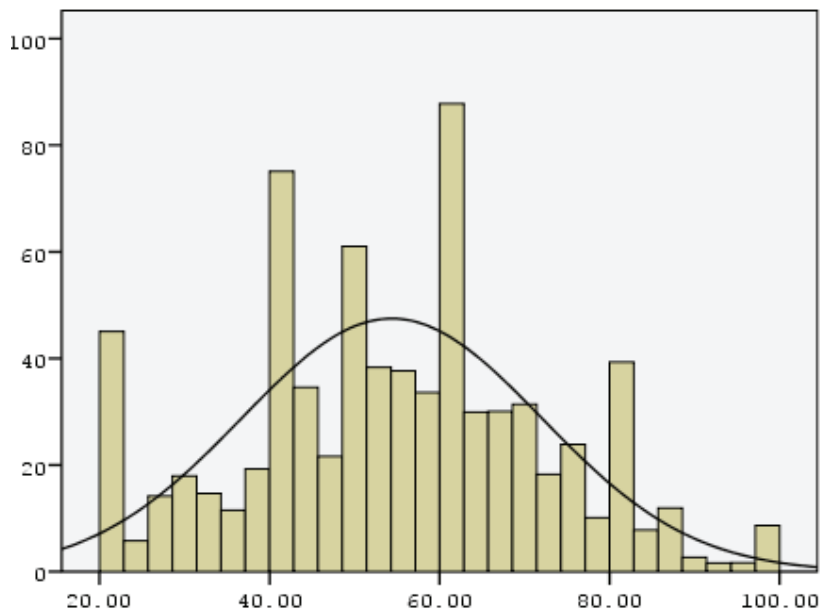
Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Postojanje institucija koje obezbjeđuju slobodu tržišta	2.83	2,74	2,83	2,87	1,080
Postojanje NVO-a koje štite učesnike u ekonomskom životu od svih oblika pritisaka države, partija, moćnih pojedinaca i grupa	2.94	2,81	2,89	2,98	1,082
Efikasnost borbe protiv sive ekonomije	2.18	2,21	2,36	2,43	1,059
Prava potrošača su zaštićena zakonom	2.59	2,52	2,55	2,75	1,132
Postojanje organizacija posredstvom kojih preduzeća i pojedinci mogu da utiču na ukupnu ekonomsku politiku države	2.97	2,56	2,76	2,82	1,066

Aktivna uloga medija u ostvarenju principa jednakosti i zaštite ekonomskih prava i sloboda pojedinaca, preduzeća i organizacija	2.70	2,69	2,84	2,91	1,051
Efikasnost pravosuđa u zaštiti pojedinaca i preduzeća od svih oblika nasilja i nepoštovanja njihovih ekonomskih prava i sloboda	2.43	2,40	2,63	2,65	1,051
Efikasnost sudstva u rešavanju ugovornih sporova	2.40	2,54	2,71	2,71	1,133
Zaštita prava vlasništva od strane države i njenih organa	2.80	2,84	2,97	2,94	1,104
Efikasnost države u pogledu zaštite prava vlasništva	2.69	2,80	2,94	2,84	1,113
Efikasnost državnih službi u borbi protiv korupcije	2.14	2,19	2,34	2,37	1,149

Tabela 14.1. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca – prikaz po indikatorima

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	54,3747
OD	53,0967
95% Interval povjerenja	DO
	55,6527
Medijana	54,5455
Variansa	311,620
Standardna devijacija	17,65277
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 14. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca

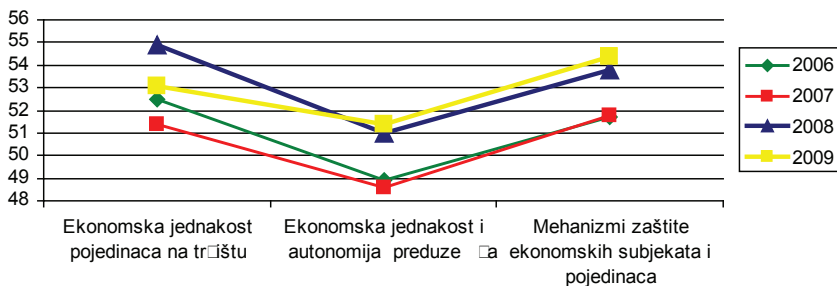
3.4. Sumarni pokazatelji područja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije

Analiza svih dimenzija u području ekonomije (tabela 15) ukazuje da je **ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu u lošijem stanju nego što je to bio slučaj u 2008 godini (53,1 napram 54,9)**. Sa druge strane, kada je riječ o ekonomskoj jednakosti i autonomiji preduzeća, te mehanizmima zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca, možemo reći da su vrijednosti na nivou prošlogodišnjeg istraživanja, te se ne može reći da je u ovim dimenzijama došlo do poboljšanja ili pogoršanja.

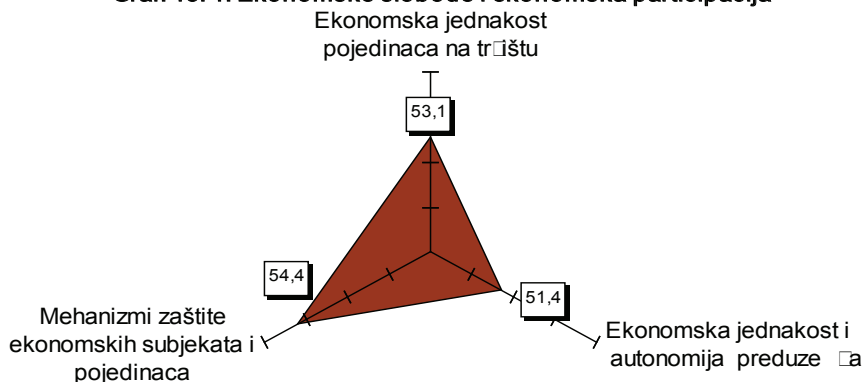
Tabela 15 Ekonomske slobode i ekonomska participacija - sumarno po dimenzijama

Indikatori	2006	2007	2008	2009	Z skor
Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu	52,5	51,4	54,9	53,1	-2,43 $p < 0,01$
Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća	48,9	48,6	51,0	51,4	0,57 $p > 0,05$
Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca	51,7	51,8	53,8	54,4	0,92 $p > 0,05$

Graf. 15. Ekonomske slobode i ekonomska participacija - TREND

Graf. 15. 1. Ekonomske slobode i ekonomska participacija

Komparativno, dakle, poređenjem vrijednosti sve tri dimenzije, i dalje **najveći problem ostaje obezbjeđivanje ekonomske jednakosti i autonomije preduzeća** (51,4). Prema tome budući napori treba da budu usmjereni u pravcu obezbjeđivanja ekonomske autonomije preduzeća i poboljšanju situacije kada je riječ o pružanju jednakih šansi privrednim subjektima na tržištu.

4. OBRAZOVANJE

U savremenom demokratskom društvu, obrazovanje ima veoma važno mjesto. Kao tehnološki razvijeno društvo, moderna demokratija ne može funkcionalno da se zamisli bez razvijenog sistema obrazovanja. Ideja demokratije u svojoj obrazovnoj transkripciji se može svesti na ideju meritokratije, ili drugim riječima ako je obrazovanje jedan od ključnih mehanizama postizanja socijalnog statusa, onda jednakost šansi u procesu obrazovanja proizvodi i društvenu jednakost. Praksa je, međutim, pokazala da ovo nije nimalo lako ostvariti, jer se davanjem jednakih šansi svim pojedincima u procesu obrazovanja još uvijek ne mogu neutralisati bazične razlike koje postoje na socijalnoj i stratifikacijskoj ravni.

Značaj obrazovanja za demokratsku praksu možemo sagledati i u svijetlu mišljenja Evropskog suda za ljudska prava iz 1976. godine “Obrazovanje je suština očuvanja demokratskog društva”. Sa velikom sigurnošću danas možemo reći da svi putevi vode u pravcu demokratije, ali da uspjeh na tom putu možemo očekivati samo ukoliko se obrazovanju i napredovanju u edukaciji svakog pojedinca i društva u cjelini posveti odgovarajuća pažnja i stvore odgovarajući okviri.

Ukoliko se obrazovni sistem ne postavi i funkcioniše na principima otvorenosti, autonomnosti, efikasnosti, transparentnosti, neće biti moguće da odigra važnu ulogu za cjelokupno društvo. Stoga je veoma važno sagledati rezultate do kog stepena je došao proces reforme obrazovanja u Crnoj Gori, odnosno sagledati taj segment kroz komparaciju s istraživanjem prethodnog Indeksa demokratije u vezi sa ovom oblašću.

U svakom slučaju, područje obrazovanja je bilo nužno za analizu društva sa stanovišta demokratskičnosti. Za ovo područje definisali smo i mjerili sljedeće dimenzije:

- Otvorenost i participacija u obrazovanju
- Autonomija i efikasnost obrazovanja
- Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja
- Pluralizam u obrazovanju
- Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje
- Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju

Svaka od dimenzija mjerena je po identičnoj i već opisanoj metodološkoj proceduri a trudili smo se da sve značajnije dimenzije budu uzete u razmatranje. Rezultati mjerenja po dimenzijama i sumarni podaci slijede u daljem tekstu.

4.1. Otvorenost i participacija u obrazovanju

Ove dimenzija ima za cilj da ispita stepen u kome je obrazovanje otvoreno za sve društvene grupe. Budući da je socijalni status u velikoj mjeri funkcija obrazovnog procesa, sa stanovišta demokratičnosti društva ovo je veoma važna dimenzija. **Rezultati mjerenja kazuju da kada je riječ o obrazovanju nije došlo do napretka u prethodnom periodu, ali nema ni negativnih trendova** (tabela 16). Sve vrijednosti indikatora na ovoj dimenziji su na nivou prošlogodišnjeg istraživanja. Samim poređenjem vrijednosti indikatora, **najveći problem i dalje ostaje otvorenost obrazovanja za mišljenje i sugestije građana** (3,23).

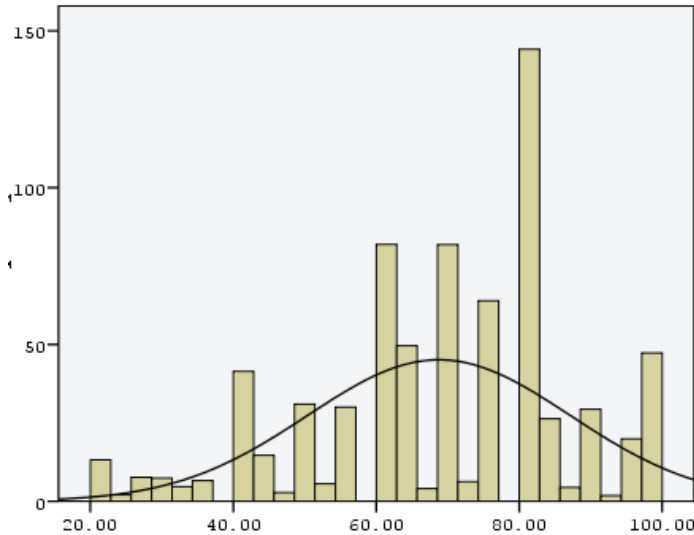
Tabela 16 Otvorenost i participacija u obrazovanju – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Dostupnost obrazovanja svim građanima bez obzira na prebivalište / mjesto stalnog stanovanja	3.72	3,79	3,77	3,72	1,042
Otvorenost obrazovanja za djecu koja imaju nepovoljan socijalni status tj. koja potiču iz siromašnih porodica	3.37	3,33	3,45	3,41	1,136
Jednaki uslovi školovanja za cjelokupnu učeničku populaciju bez obzira na njihovu nacionalnu ili vjersku pripadnost	3.46	3,57	3,49	3,47	1,104
Otvorenost obrazovanja za sugestije i mišljenja građana	3.00	2,96	3,18	3,23	1,046

Tabela 16 Otvorenost i participacija u obrazovanju – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	68,7639
95% Interval povjerenja	OD 67,4259
	DO 70,1019
Medijana	70,0000
Variansa	337,903
Standardna devijacija	18,38212
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 16. Otvorenost i participacija u obrazovanju

4.2. Autonomija i efikasnost obrazovanja

Efikan obrazovni sistem u demokratskom društvu mora da bude autonoman. Autonomija obrazovnog sistema obuhvata čitav niz aspekata, od autonomije u smislu odsustva pritiska na sistem obrazovanja, do postojanja unutrašnjih mehanizama usmjerenih na autonomiju samih aktera obrazovnog procesa. Svi ovi aspekti su bili predmet mjerenja u okviru ove dimenzije. Ova dimenzija, takođe, uključuje i pitanje efikasnosti obrazovnog sistema, jer je efikasnost zapravo jedna od ključnih karakteristika u pogledu ishoda koji se očekuje od obrazovanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da su u najvećem broju aspekata koji su bili predmet mjerenja u okviru ove dimenzije vrijednosti po indikatorima na nivou prošlogodišnjeg istraživanja, dakle, ne može se reći da je došlo do promjene (tabela 17). Međutim, u jednom segmentu, izmjerili smo i **negativan trend, i to u aspektu efikasnosti obrazovnog sistema u pogledu realizacije ključnih obrazovnih ciljeva** (3,26 naspram 3,37). Ako se uporede vrijednosti svih indikatora, najveći problem sistema obrazovanja, međutim, ostaje **odsustvo pritiska**

političkih struktura i drugih centara moći na sistem obrazovanja (3,11). Dakle, i u ovom području, kao i u ostalim područjima, ključni problem se ogleda u pritiscima od strane političkih struktura i centara moći.

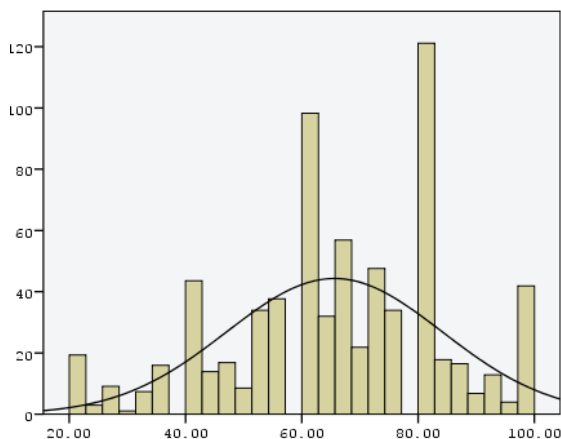
Tabela 17 Autonomija i efikasnost obrazovanja – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Postojanje autonomije Univerziteta	3.10	3,18	3,23	3,24	1,074
Razvoj autonomije ličnosti, slobode i kreativnosti đaka u sistemu obrazovanja	3.56	3,87	3,69	3,60	1,023
Odsustvo pritisaka političkih struktura i drugih centara moći na sistem obrazovanja	2.81	2,91	3,16	3,11	1,180
Odsustvo ideoloških sadržaja u nastavnim programima	2.94	3,09	3,26	3,20	1,068
Efikasnost obrazovnog sistema u pogledu realizacije ključnih obrazovnih ciljeva	3.16	3,33	3,37	3,26	1,087

Tabela 17.1 Autonomija i efikasnost obrazovanja – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	65,6147
	OD
95% Interval povjerenja	64,2583
	DO
Medijana	66,9712
Variansa	68,0000
Standardna devijacija	344,477
Minimum	18,56009
Maximum	20,00
Opseg	100,00
	80,00

Graf. 17. Autonomija i efikasnost obrazovanja

4.3. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja

Pored autonomije i efikasnosti, u demokratskom društvu mora da postoje mehanizmi kontrole obrazovanja koji obezbjeđuju njegovu zakonitost. Ovo zapravo znači da društvo mora da razvije čitav niz mjera kontrole sistema obrazovanja, kako bi čitav obrazovni proces bio u stanju da obezbijedi efikasnost i demokratičnost. Istraživanje ove dimenzije ukazuje da su uglavnom vrijednosti po indikatorima na nivou prošlogodišnjeg istraživanja sa jednim izuzetkom (tabela 18). Riječ je, naime, o mogućnosti ocjenjivanja rada profesora i institucija od strane studenata, i kada je o ovom aspektu riječ imamo pozitivan trend (3,11 napsram 3,00).

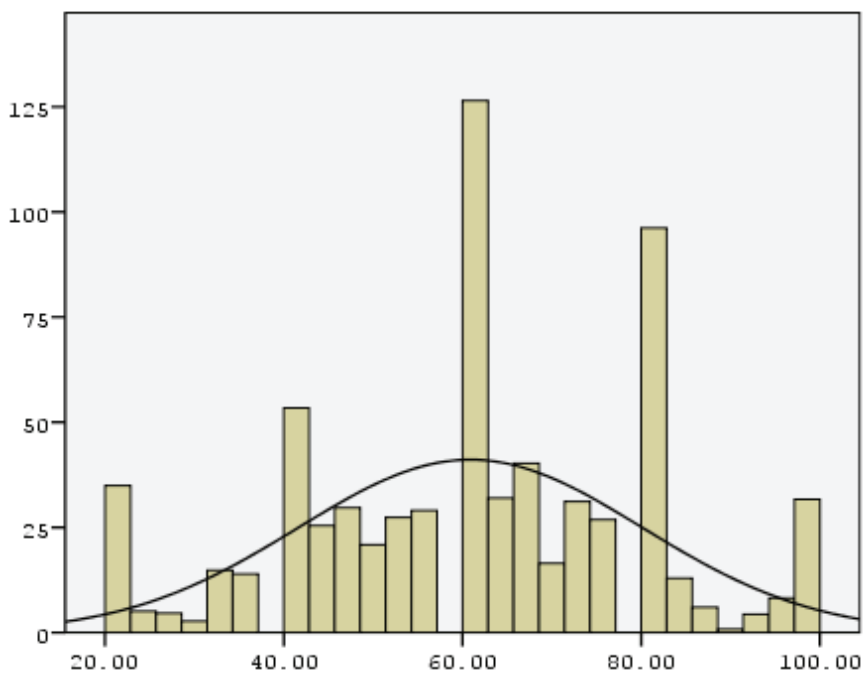
Tabela 18 Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Efikasnost zakona u suzbijaju korupcije u sistemu obrazovanja	2.71	2,75	2,87	2,86	1,135
Efikasnost zakona u promjeni loših i nekvalitetnih propisa	2.88	3,09	3,08	3,10	1,070
Postojanje razvijenih kriterijuma na nacionalnom nivou za ocjenu kvaliteta obrazovanja	3.02	3,12	3,24	3,19	1,043
Poštovanje propisa od strane državnih službi u procjeni kvaliteta obrazovnih institucija	2.94	3,05	3,22	3,19	1,058
Mogućnost ocjenjivanja rada profesora i institucije od strane studenata	2.76	2,85	3,00	3,11	1,121

Tabela 18 Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	60,8796
	OD
95% Interval povjerenja	59,4446
	DO
Medijana	60,0000
Variansa	371,310
Standardna devijacija	19,26941
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 18. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja

4.4. Pluralizam u obrazovanju

Poštovanje pluralizma u sistemu obrazovanja je jedan od najvažnijih principa obezbjeđivanja demokratičnosti u obrazovanju. U okviru ove dimenzije, mi smo uvažili sve ključne principe na kojima pluralizam u ovoj dimenziji treba da počiva. Rezultati istraživanja pokazuju da je u jednom aspektu unutar ove dimenzije došlo do značajnog napretka (tabela 19), i to je **mogućnost učeničkog-studentskog izbora obrazovnih sadržaja** (3,58 naspram 3,44). U svim ostalim aspektima situacija je gotovo identična kao što je bio slučaj prošle godine. Kad je riječ o ovoj dimenziji, treba dalje primijetiti da su sve vrijednosti veoma visoke i relativno ujednačene.

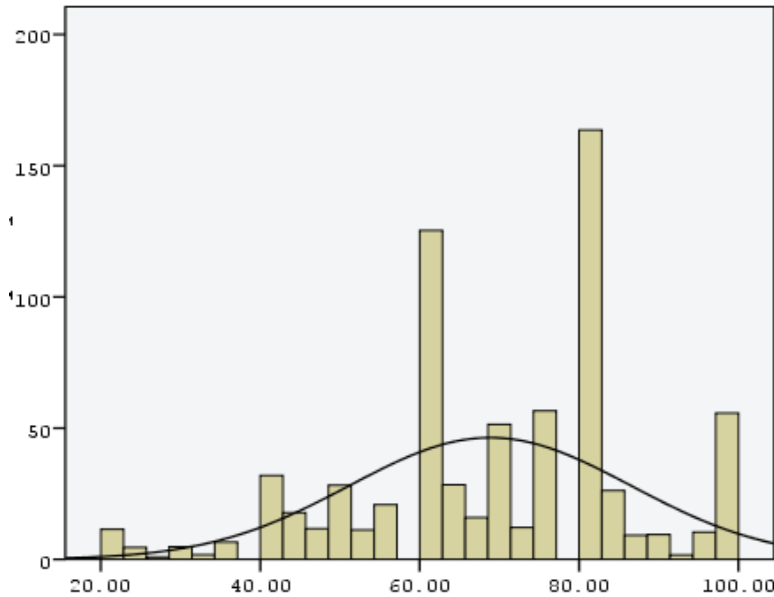
Tabela 19 Pluralizam u obrazovanju – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Razvoj tolerancije kod đaka u odnosu na sve oblike različitosti u sistemu obrazovanja	3.35	3,52	3,41	3,45	1,016
Uvažavanje polnih, fizičkih, kulturnih, etničkih i vjerskih različitosti društva u nastavnim planovima i programima	3.41	3,51	3,48	3,47	1,028
Postojanje i primjena velikog broja metoda nastave u obrazovnom procesu	3.13	3,31	3,34	3,34	1,044
Mogućnost učeničkog-studentskog izbora obrazovnih sadržaja	3.06	3,43	3,44	3,58	,998

Tabela 19.1. Pluralizam u obrazovanju – SKOR

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	68,8454
95% Interval povjerenja	OD DO
	67,5524 70,1384
Medijana	70,0000
Variansa	311,170
Standardna devijacija	17,64002
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf 19.1. Pluralizam u obrazovanju

4.5. Uticaj i djelotvornost rasprave o obrazovanju

Prethodnih godina u Crnoj Gori je generalno došlo do napretka kada je riječ o javnoj raspravi na svim nivoima. Javna rasprava obezbeđuje čitav niz važnih informacija koje su više nego korisne za uspješnu transformaciju pojedinih društvenih oblasti. U datoj konstelaciji definisali smo mrežu indikatora koji imaju za cilj da izmjere kako uticaj tako i djelotvornost javne rasprave na sistem obrazovanja (tabela 20). Kada je o ovoj dimenziji riječ, dva su aspekta u kojima mjerimo **pozitivan trend i to kada je riječ o mogućnosti iniciranja promjena u sistemu obrazovanja od strane nastavnika/profesora (3,22 naspram 3,14) i mogućnost iniciranja promjena u visokom školstvu od strane studenata (3,16 naspram 3,08)**. Dakle, u prethodnih godinu dana obrazovni sistem je otvoreniji kada je riječ o promjenama koje iniciraju nastavnici i studenti. No, iako bilježi značajan rast, indikator koji se tiče promjena koje iniciraju studenti u visokom školstvu

je i dalje na najnižem nivou u poređenju sa ostalim indikatorima, te je svakako potrebno uložiti još napora kako bi se ovaj aspekt unaprijedio. Mjerenje ostalih indikatora ne pokazuje značajna odstupanja u odnosu na prethodni period.

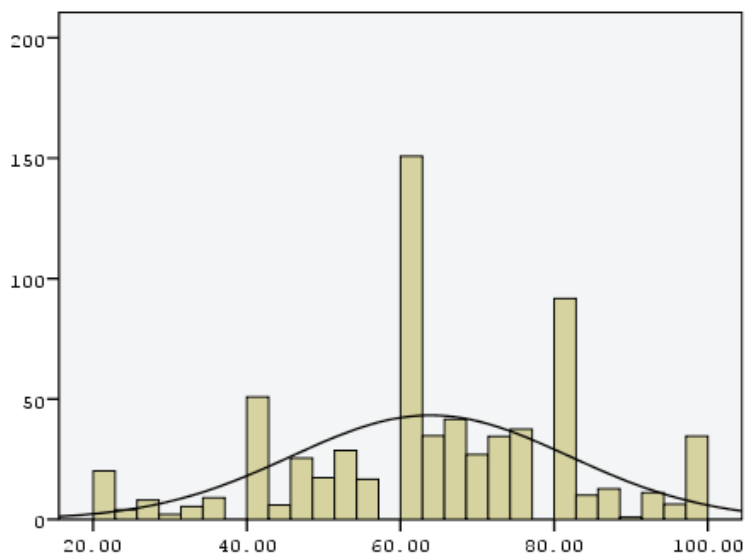
Tabela 20 Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Mogućnost iniciranja konkretnih promjena u sistemu obrazovanja od strane nastavnika/ profesora	2.98	3,14	3,14	3,22	1,015
Uvažavanje mišljenja stručnjaka NVO-a, uglednih pojedinaca i ostalih zainteresovanih u procesu donošenja propisa i zakona o obrazovanju	3.03	3,25	3,23	3,30	1,069
Postojanje dijaloga između nadležnih državnih institucija i društvenih organizacija koje se bave problemom obrazovanja	3.12	3,32	3,29	3,31	1,005
Učešće organizacija nacionalnih manjina u koncipiranju obrazovnih programa koji su namijenjeni nacionalnim manjinama	3.29	3,48	3,24	3,28	1,051
Mogućnost iniciranja konkretnih promjena u visokom školstvu od strane studenata a koje su usmjerene na poboljšanje kvaliteta visokog školstva	2.99	3,16	3,08	3,16	1,060

Tabela 20.1. Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje – SKOR

Parametri		Statistik
Aritmetička sredina		63,8839
	OD	62,5275
95% Interval povjerenja	DO	65,2402
Medijana		60,0000
Variansa		327,578
Standardna devijacija		18,09913
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf. 20. Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje

4.6. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju

Javnosti i dostupnosti informacija u sistemu obrazovanja jeste veoma važno pitanje budući da se na ovaj način između javnosti i sistema obrazovanja uspostavlja dvosmjerna komunikacija koja je svakako važna za dalje procese demokratizacije obrazovnog sistema. Prilikom mjerenja ove dimenzije definisali smo čitav niz indikatora koji se strukturalno prožimaju (tabela 21). **Kada je o ovoj dimenziji riječ, mjerimo pozitivne trendove u gotovo svim aspektima.** Jedini aspekt gdje se ne može reći da je došlo do napretka jeste postojanje javne i transparentne kontrole rada obrazovnih institucija (3,12 naspram 3,10). No, sa druge strane, **trendovi su jako pozitivni kada je riječ o svim aspektima dostupnosti relevantnih informacija javnosti te sistematskog informisanja javnosti od strane nadležnog ministarstva.** Dalje, treba reći da kada je riječ o ovoj dimenziji, sve vrijednosti su veoma visoke i pokazuju da je demokratičnost u ovom pogledu na sasvim zadovoljavajućem nivou.

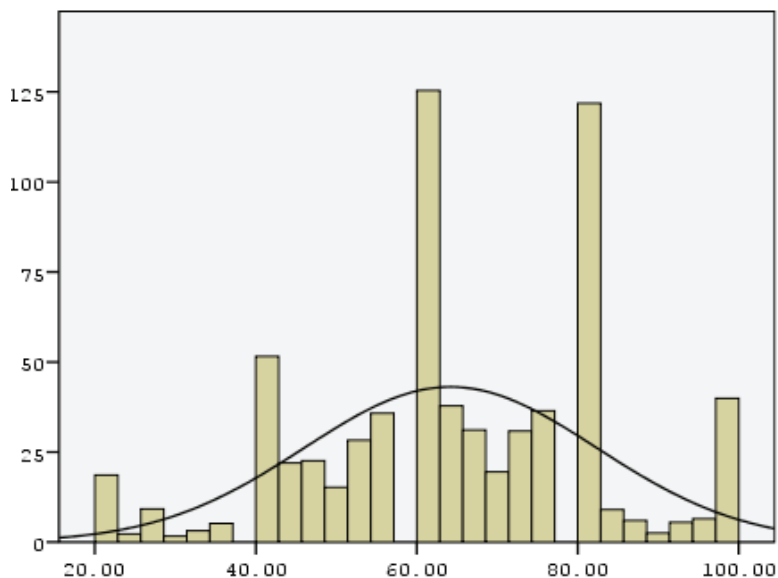
*Tabela 21 Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju
– prikaz po indikatorima*

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Postojanje javne i transparentne kontrole rada obrazovnih institucija	2.89	3,05	3,10	3,12	1,075
Sertifikacija i provjera udžbenika	3.05	3,20	3,21	3,31	1,101
Dostupnost relevantnih informacija o obrazovnim programima javnosti (građanima i medijima)	3.03	3,16	3,24	3,32	,995
Dostupnost relevantnih informacija o rezultatima rada učeničke populacije javnosti (građanima i medijima)	3.09	3,08	3,22	3,33	,985
Sistematsko informisanje javnosti o svim pitanjima vezanim za probleme obrazovanja od strane države i njenih organa (ministarstava)	2.90	2,95	3,10	3,21	1,027

Tabela 21.1. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju – prikaz po indikatorima.

Parametri	Statistika
Mean	64,1924
95% Interval povjerenja	OD 62,8303 DO 65,5545
Medijana	64,0000
Variansa	330,972
Standardna devijacija	18,19264
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 21. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju

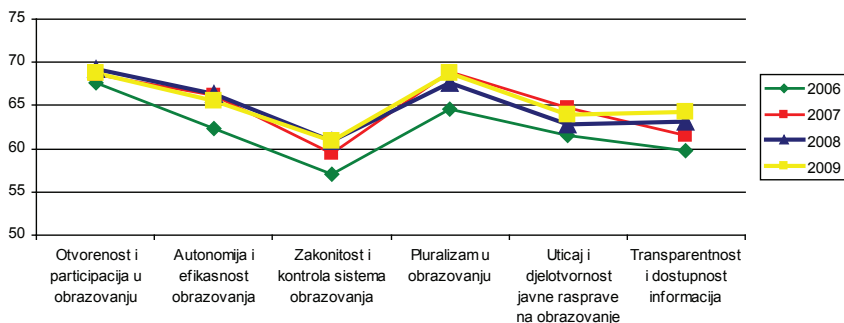
4.7 Sumarni pokazatelji za područje obrazovanja

Rezultati mjerenja demokratičnosti u obrazovanju pokazuju pozitivne trendove (tabela 22). Najpozitivniji trend mjerimo kada je riječ o **pluralizmu u obrazovanju (68,8 naspram 67,6)**, a zatim kada je riječ o **uticaju i delotvornosti javne rasprave na obrazovanje (63,9 naspram 62,8) te transparentnosti i dostupnosti informacija (64,2 naspram 63,1)**. Sa druge strane kada govorimo o otvorenosti i participaciji u obrazovanju i o autonomiji u obrazovanju, rezultati pokazuju da se demokratičnost u ovim segmentima nalazi na istom nivou kao i prije godinu dana.

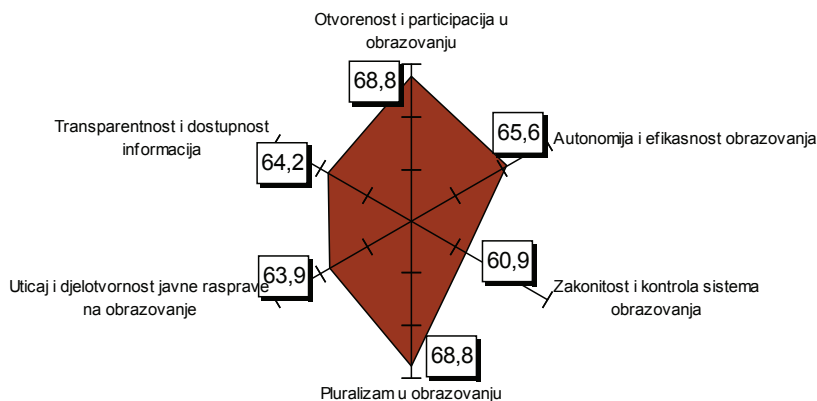
Tabela 22 Demokratičnost u procesu obrazovanja - sumarno po dimenzijama

Indikatori	2006	2007	2008	2009	Z SKOR
Otvorenost i participacija u obrazovanju	67,6	68,6	69,2	68,8	-0,58 $p > 0,05$
Autonomija i efikasnost obrazovanja	62,4	66,2	66,4	65,6	-1,16 $p > 0,05$
Zakovitost i kontrola sistema obrazovanja	57,1	59,5	60,9	60,9	0,00 $p > 0,05$
Pluralizam u obrazovanju	64,6	68,9	67,6	68,8	1,85 $p < 0,05$
Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje	61,6	64,8	62,8	63,9	1,59 $p = 0,055$
Transparentnost i dostupnost informacija	59,8	61,5	63,1	64,2	1,59 $p = 0,055$

Graf.22. Demokratitnost u obrazovanju - TREND

Graf. 22.1. Demokratitnost u podruđu obrazovanja

Ako se uporede vrijednosti po dimenzijama, može se uočiti da jedna od njih značajno zaostaje, i to je **zakonitost i kontrola sistema obrazovanja, tj. u ovom pogledu sistem obrazovanja je najdeficitarniji**. No, svakako se mora istaći da su u odnosu na ostala područja demokratije sve prosječne vrijednosti po dimenzijama kada je riječ o obrazovanju mnogo više, tj. **generalno demokratija u Crnoj Gori najmanje ima problema u pogledu obrazovanja** iliti, problemi u svim drugim oblastima su značajano izraženiji.

5. MEDIJI

Uloga medija u savremenim društvima demokratskog karaktera je nezamjenljiva. Može se istaći da se danas ‘politika’, u najširem smislu, usvaja i prosljeđuje putem medija a samim tim značaj medija po demokratiju uopšte više je nego značajan. Sintezu relacije mediji-demokratija možemo vidjeti kroz stav da mediji mogu postojati bez demokratije, ali demokratija danas bez slobodnih i profesionalnih medija nije moguća.

Suštinski, demokratija egzistira na borbi različitih mišljenja i potrebno je u svim oblastima društvenog života izgraditi socijalnu klimu koja unaprjeđuje i podržava javnu diskusiju o različitim stavovima i mišljenjima. Sloboda medija i njena konstruktivna, ključna uloga u demokratskim procesima se nerijetko sputava načinima koji su češće prikriveni nego vidljivi. Načelna misija medija je da budu *vox populi*, glas naroda, njegovo pravo da sazna istinu i da se prema njoj kritički odnosi; ipak nemoguće je u potpunosti obezbjediti mehanizme kojima će se garantovati rad medija u službi demokratije. Jer nevidljiva ruka slobode nije *a priori* neprikosnoveni i nedodirljivi kakav se utisak može steći analizirajući vodeće teoretičare slobodne riječi, filozofe liberalne ideologije Džona Stjuarta Mila i Džona Miltona. Praksa nas uči drugačije, sloboda medija i u najdemokratskijim društvima je umanjena, u određenoj mjeri, ekonomskim, političkim, društvenim i kulturnim ograničenjima.

Mediji demokratskim društvima trebaju imati nekoliko funkcija da bi na valjan način doprinosili konsolidaciji demokratskog sistema. Dakle, mediji trebaju biti izvor pouzdanih informacija, nastojati biti kontrolor vlasti, nositi ulogu psa čuvara demokratije i demokratskih vrijednosti uopšte. Dalje, od medija se očekuje da budu mehanizam preko koga javnost kontroliše kako neki izabrani predstavnici u njihovo

ime vrše vlast, da budu svojevrsan forum za javnu debatu, kreiraju ambijent u kome se različite društvene ideje, od strane različitih subjekata prezentiraju i sukobljavaju da bi se oko njih kao krajnji produkt stvorio opšti društveni konsenzus. Da bi se doživjele kao kredibilne i za jačanje demokratičnosti korisne, medijske reprezentacije stvarnosti moraju imati utemeljenje u realnim društvenim interesima i u dominantnim normama i vrijednostima. Medijska praksa osmišljavanja se ne odvija u praznom prostoru niti zavisi od slobodne volje poslanika javne riječi. Nju determiniše istorijski, socijalni i kulturni razvoj jedne zajednice—medijska praksa odražava dominantne društvene, političke i kulturne norme i vrijednosti. Problem nastaje kada se susretnemo sa društvima u kojima ne postoji većinski konsenzus oko normi i vrijednosti i tada mediji često funkcionišu kao sredstvo u borbi oko uspostavljanja dominantnih normi i vrijednosti i otuda napor da se mediji politički instrumentalizuju, a otuda i viđenje određenog dijela publike da su pojedini mediji politički instrumentalizovani čak i kada njihovi novinari smatraju da se ponašaju potpuno profesionalno.

Medijska scena u Crnoj Gori danas je sasvim drugačija od one koja je karakterisala period prije tranzicije. U periodu real-socijalizma mediji su predstavljali jedan od važnih elemenata ideološke reprodukcije društva. Ovakvo stanje u medijima u ovom periodu je deklarativnog karaktera, a informisanje u službi održanja socijalističkog društva i njegovih istina se ne može okarakterisati kao cenzura, već kao sistem koji počiva na jedinstvenoj matrici.

Ulaskom u proces društvene transformacije situacija na medijskoj sceni se mijenjala iz dana u dan. Najprije osim državnih, dominantnih medija pojavili su se privatni mediji koji nijesu po definiciji predstavljali produženu ruku države i njene politike. Ovo važi kako za elektronske tako i za štampane medije. Takođe, i državni mediji su promijenili svoje mjesto i ulogu. Nestankom komunističke partije sa političke scene i formiranjem većeg broja novih partija mediji koji su još uvijek bili pod kontrolom struktura na vlasti su morali pokazati izvjesnu dozu elastičnosti i prema tome reflektovati promjene koje su se dogodile. Istina, državni mediji i tada kao i danas favorizuju političke partije koje su na vlasti, ali jednako je očigledan i napor da

se između stavova vladajućih struktura i opozicionih mišljenja uspostavi neka vrsta balansa. Konačno, veoma je važno sagledati kakvog je efekta u stavovima građana imala transformacija državne televizije Crne Gore u javni servis, što je izuzetno važno s obzirom na epitet najmoćnijeg elektronskog medija, odnosno koliko je to značajno za demokratizaciju društva uopšte.

S druge strane, formiranje privatnih medija je dodatno demokratizovalo društvene odnose i relaksiralo sveukupnu političku komunikaciju. Iako su u procesu formiranja novih medija posredovali individualni i grupni interesi određenih struktura, ipak je ovaj proces bio višesmjernan, tako da danas privatni mediji, vođeni različitim interesnim strukturama, favorizuju opozitne političke opcije, što je svakako dobro sa stanovišta demokratizacije. Izričući ovakvu konstataciju imamo, prije svega na umu, činjenicu da je postojanje alternativnih informacija jedan od ključnih uslova za nastajanje poliarhije (v. R. Dal).

Baveći se ovim područjem definisali smo sljedeće dimenzije koje su predstavljale predmet mjerenja:

- Autonomija i nezavisnost medija
- Profesionalnost medija
- Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija
- Otvorenost medija

Metodološki gledano primijenjena je ista procedura kao i u prethodnim slučajevima, a kumulativno na osnovu svih dimenzija bilo je moguće sintetizovati jedinstvenu ocjenu za cijelo područje.

5.1. Autonomija i nezavisnost medija

Prva dimenzija koja je predmet mjerenja u okviru ovog područja, jeste autonomija i nezavisnost medija. U ovom pogledu nastojali smo izmjeriti stepen ostvarene autonomije pojedinačno za štampane i elektronske medije. Prije nego počnemo sa analizom rezultata važno je reći da je teško ocjeniti idealno stanje u ovom području, jer i u najdemokratskijim društvima određene strukture moći jesu *de facto*

u stanju da utiču na medije. Drugim riječima, nije uputno ideal-tipski zamišljati nezavisnost medija u bilo kojem društvu, time i u Crnoj Gori, jer interesne strukture gotovo po pravilu nađu načina da utiču na medije.

Rezultati istraživanja ove dimenzije ukazuju da kada je riječ o **tri indikatora, možemo reći da se radi o pozitivnim trendovima** (tabela 23). Ta tri indikatora su odsustvo pritiska na medije od strane partija i političkih organizacija (2,61 nasprem 2,54), odsustvo pritiska od strane nacionalnih i vjerskih zajednica (3,07 naspram 2,93), te odsustvo pritiska od strane organizacija i institucija iz Srbije (3,25 naspram 3,09).

Svi ostali indikatori koji mjere autonomiju i nezavisnost medija su na nivou prethodne godine. Kada se uporede aspekti, i dalje **najveći problem kada je riječ o autonomiji medija ostaje pritisak na medije od strane bogatih pojedinaca i grupa** (2,54).

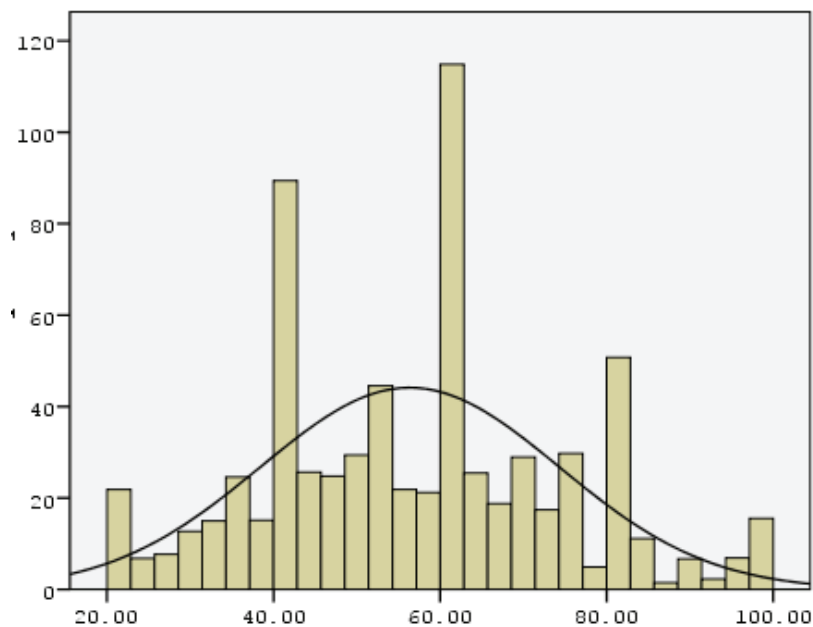
Tabela 23 Autonomija i nezavisnost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Odsustvo pritiska na medije od strane vlasti i državnih institucija	2.54	2,53	2,60	2,65	1,171
Odsustvo pritiska na medije od strane partija i političkih organizacija	2.57	2,50	2,54	2,61	1,124
Odsustvo pritiska na medije od strane bogatih pojedinaca i grupa	2.68	2,57	2,52	2,54	1,085
Odsustvo pritiska na medije od strane vjerskih i nacionalnih zajednica	3.07	3,08	2,93	3,07	1,101
Odsustvo pritiska na medije od strane organizacija i institucija iz Srbije	3.22	3,35	3,09	3,25	1,102
Autonomija štampanih medija	2.56	2,68	2,82	2,87	1,077
Autonomija radio stanica	2.74	2,80	2,92	2,93	1,056
Autonomija TV stanica	2.54	2,64	2,85	2,82	1,086

Tabela 23.1 Autonomija i nezavisnost medija – prikaz po indikatorima

Parametri		Statistik
Aritmetička sredina		56,3612
	OD	55,0239
95% Interval povjerenja	DO	57,6984
Medijana		57,1429
Variansa		322,443
Standardna devijacija		17,95670
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf. 23. Autonomija i nezavisnost medija

5.2. Profesionalnost medija

Da bi mediji efikasno ispunjavali svoju ulogu u demokratskom društvu, moraju s jedne strane biti nezavisni, ali sa druge moraju uvažavati profesionalni standardi koji važe za medijsku scenu. Ovo je bio predmet mjerenja ove dimenzije. Rezultati istraživanja ukazuju da u prethodnih godinu dana nije bilo gotovo nikakvih promjena kada je riječ o aspektima koji predstavljaju ovu dimenziju (tabela 24). Ako se uporede međusobno indikatori, može se vidjeti da je **situacija najbolja kada je riječ o pravovremenom informisanju javnosti (3,17) a komparativno najlošija kada je riječ o objektivnom informisanju javnosti (2,95).**

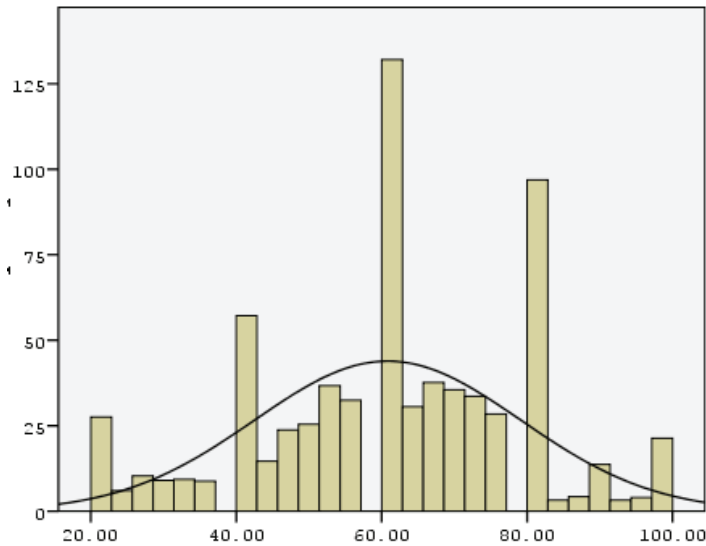
Tabela 24 Profesionalnost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Profesionalno informisanje javnosti	2.91	2,97	3,10	3,07	1,093
Objektivno informisanje javnosti	2.81	2,85	2,95	2,95	1,094
Pravovremeno informisanje javnosti	3.16	3,16	3,15	3,17	1,049
Profesionalnost štampanih medija	2.78	2,86	3,01	3,01	1,032
Profesionalnost radio stanica	2.99	3,02	3,17	3,11	1,028
Profesionalnost TV stanica	2.90	2,93	3,10	3,05	1,055

Tabela 24.1. Profesionalnost medija – prikaz po indikatorima

Parametri	Statistic
Mean	60,8206
95% Interval povjerenja	OD DO 62,1749
Medijana	60,0000
Variansa	335,785
Standardna devijacija	18,32444
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 24. Profesionalnost medija

5.3. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija

Postojanje monopola u bilo kom segmentu demokratskog društva predstavlja ozbiljnu prepreku sa stanovišta ostvarenja demokratskih principa. Kada je o medijima riječ, ovaj problem je posebno izražen, jednostavno zato što u takvoj situaciji u ukupnoj političkoj komunikaciji može da dominira samo jedan plitički diskurs, i to onaj koji je odgovoran za monopol u medijima.

U Crnoj Gori je ovo pitanje posebno interesantno. Naime, iako je nekada državni medij RTCG oficijelno transformisan u javni servis, u javnosti postoji otvorena sumnja da je još uvek riječ o državnom mediju koji radi u interesu vlasti i vladajućih političkih krugova. Sa druge strane, na medijskoj sceni su se u međuvremenu pojavili novi mediji, konkretno TV VIJESTI, kojima se od strane vlasti ne dozvoljava da distribuiraju TV signal širom Crne Gore, i jednako, ne dozvoljava im se da plasiraju svoj signal preko najuticajnijeg kablovskog operatera. Kao razlog navode se različiti administrativni i tehnički razlozi, pri čemu, malo ima sumnji da je riječ o nekoj vrsti politilke diskriminacije

TV VIJESTI obzirom da je politički diskurs ove TV stanice izrazito opoziciono orijentisan i u veoma kritički je nastrojen protiv vlasti.

Kada je o samom mjerenju indikatora na ovoj dimenziji riječ (tabela 25), možemo reći da imamo **negativan trend kada je riječ samo o jednom jedinom aspektu a to je ravnopravnost radio stanica** (2,66 naspram 2,75). Svi ostali indikatori ukazuju da nije došlo do promjena u posljednjih godinu dana. Dalje, i to je indikativan podatak, vrijednosti na svim indikatorima su jako bliske, što ukazuje da je situacija jednako dobra ili loša u svim aspektima koji sačinjavaju ovu dimenziju.

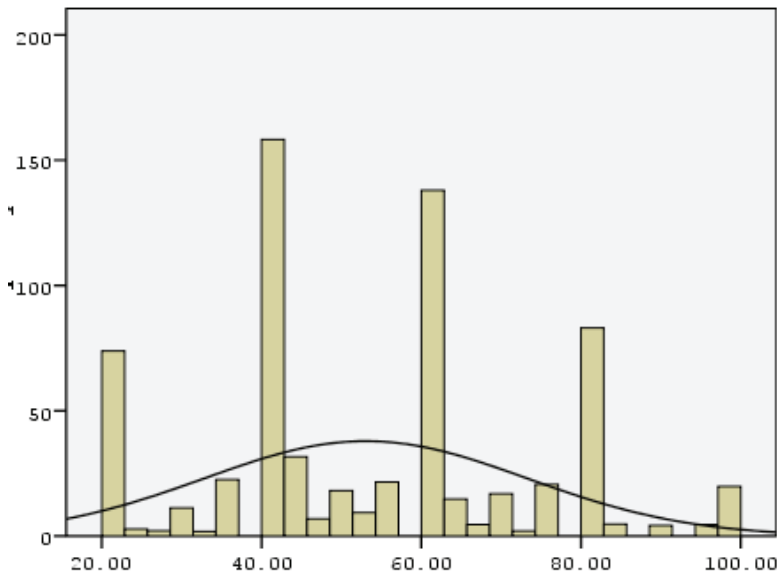
Tabela 25 Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Ravnopravnost štampanih medija	2.57	2,54	2,71	2,66	1,060
Ravnopravnost radio stanica	2.62	2,59	2,75	2,66	1,080
Ravnopravnost TV stanica	2.55	2,53	2,67	2,63	1,104
Odsustvo monopola pojedinih medija u odnosu na ostale medije	3.13	2,57	2,70	2,66	1,121

Tabela 25.1. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija – prikaz po indikatorima

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	53,0473
95% Interval povjerenja	OD DO
Medijana	53,3333
Variansa	410,199
Standardna devijacija	20,25336
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 25. *Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija*

5.4. Otvorenost medija

U politički pluralnom i nacionalno heterogenom društvu mediji moraju biti u stanju da u skladu sa principima demokratije reflektuju različita mišljenja i stavove i da immanentno integrišu sve različitosti u jedinstven politički i društveni prostor. Ovaj zahtjev je više od parcijalnog političkog interesa bilo koje grupacije i mora biti u skladu sa zahtjevima za postizanjem opšteg društvenog konsensusa koji je važan za funkcionisanje društvenog sistema. Tolerancija i otvorenost za raznolika mišljenja i stavove medijskih uređivačkih politika prema pojedinim temama i društvenim grupama, posebno kada se radi o temama koje su van *dominantnog miljea*, jesu ključna komponenta demokratske kulture bez koje nikakav insitucionalni napredak neće ostvariti dugotrajne rezultate.

Mjereći ovu dimenziju posredstvom indikatora, možemo vidjeti značajan napredak u dva aspekta (tabela 26). Tačnije, u prethodnih godinu dana došlo je do značajnog napretka kada je riječ o **otvorenosti medija za različita politička mišljenja i različite ideologije (3,20 naspram 3,05)** te **otvorenost medija za različite vjerske i nacionalne**

grupacije koje žive u Crnoj Gori (3,21 naspram 3,14). I kada je riječ o ostala dva aspekta otvorenosti medija za slobodnu kritiku vlasti i otvorenosti medija za mišljenje građana, građanskih organizacija i uglednih poedinaca, mogu se vidjeti progresivne numeričke vrijednosti, ali na nivou za koji se ne može reći da je statistički značajan. Komparativno, aspekt koji ima najmanju numeričku vrijednost jeste **otvorenost medija za slobodnu kritike vlasti i ostalih institucija i poedinaca (2,82).**

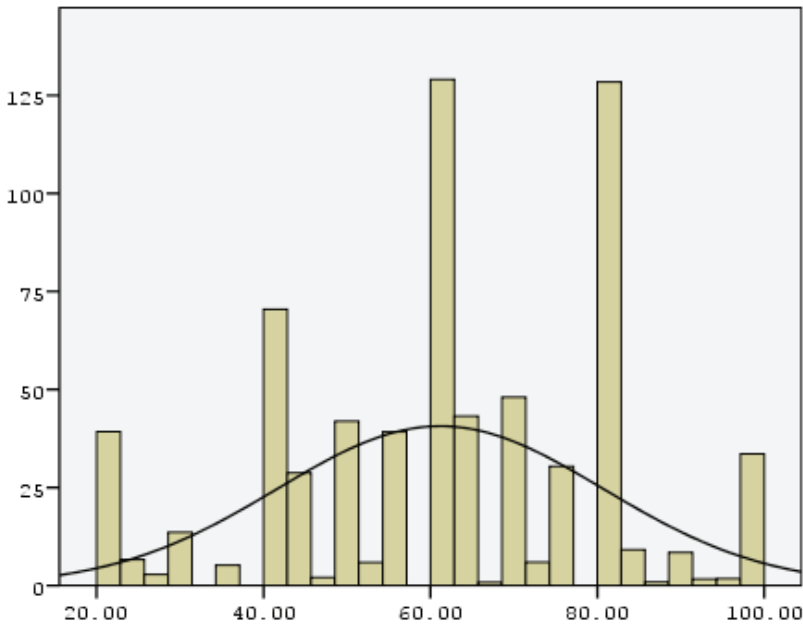
Tabela 26 Otvorenost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Otvorenost medija za različita politička mišljenja i različite ideologije	2.59	2,56	3,05	3,20	1,091
Otvorenost medija za različite vjerske i nacionalne grupacije koje žive u Crnoj Gori	3.16	3,32	3,14	3,21	1,052
Otvorenost medija za mišljenja građana, građanskih organizacija i uglednih poedinaca	2.94	3,08	3,08	3,12	1,067
Otvorenost i sloboda kritike vlasti i ostalih institucija i poedinaca	2.63	2,77	2,79	2,82	1,140

Tabela 26.1. Otvorenost medija – prikaz po indikatorima

Parametri	Statistika
Aritmetička sredina	61,1747
95% Interval povjerenja	OD DO
	59,7215 62,6279
Medijana	60,0000
Variansa	381,828
Standardna devijacija	19,54043
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 26. Otvorenost medija

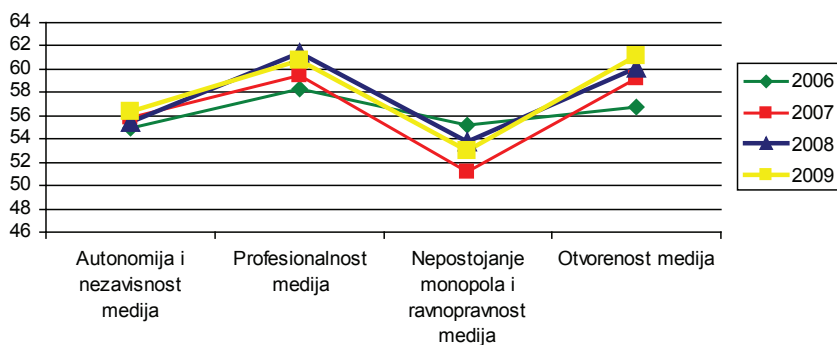
5.5 Sumarni pokazatelji za područje medija

Analizom svih dimenzija koji su obuhvaćeni područjem medija, ukazuju da je **samo u jednom segmentu došlo do poboljšanja a to je otvorenost medija** (61,2 naspram 60,1). Dakle, jedino što možemo sa izvjesnošću reći, na osnovu mjerenja, jeste da su u prethodnih godinu dana mediji otvoreniji nego što je to ranije bio slučaj. Sve ostale dimenzije, kada je o medijima riječ, ne bilježe niti pozitivan niti negativan trend, prema tome situacija je na nivou 2008 godine.

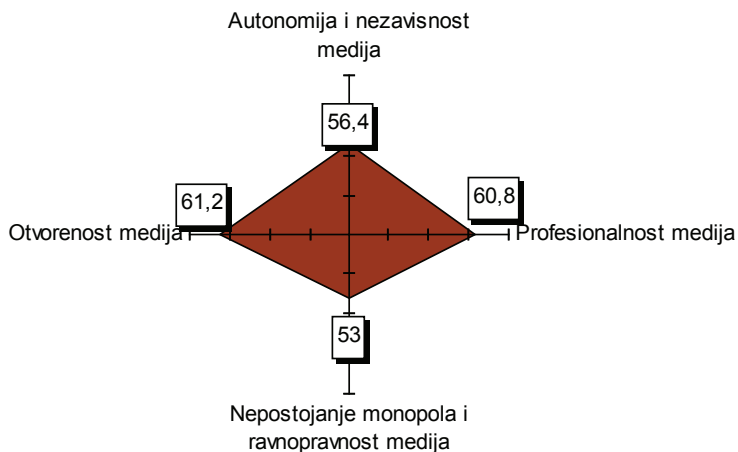
Tabela 27 Demokratičnost medija- sumarno po dimenzijama

Dimenzije	2006	2007	2008	2009	Z STAT
Autonomija i nezavisnost medija	54,9	55,9	55,5	56,4	1,32 p > 0,05
Profesionalnost medija	58,3	59,5	61,4	60,8	-0,87 p > 0,05
Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija	55,2	51,2	53,8	53,0	1,03 p > 0,05
Otvorenost medija	56,7	59,2	60,1	61,2	1,61 p = 0,054

Graf 27. Demokratičnost medija - TREND

Graf. 27.1 Demokratičnost medija

Sumarno, iako je situacija u svim oblastima koje ovaploćuju medijsku praksu zadovoljavajuća, **zabrinjavajuća je situacija koja se tiče monopola i ravnopravnosti medija**. Vrijednost ove dimenzije (53,0) je daleko iza svih ostalih dimenzija i ukazuje da kada je o monopolima riječ, imamo problem sa demokratičnošću u oblasti medija. Najverovatniji razlog za ovaj podatak, jeste **prevalentna percepcija RTCG kao dominantnog državnog medija** (bez obzira na njegov status javnog servisa), te činjenica da **postoje ozbiljne indicije da se privatni mediji, koji su usmjereni na kritiku vlasti, guše od strane vladajućih struktura i njihovih oligarhija**. Ovdje su TV VIJESTI flagrantan primjer. Čini se da su ova dva aspekta ključna i da to treba ispraviti kako bi se podigao demokratski kapacitet crnogorskog društva u medijskoj oblasti.

6. NACIONALNE I VJERSKE MANJINE

Cilj manjinske politike svih demokratskih društava je puna integracija manjina u društveni život uz dalje očuvanje i razvijanje njihove nacionalne i kulturne posebnosti. U tom pravcu neophodno je ostvariti stalnu komunikaciju državnih organa sa predstavnicima svih manjinskih zajednica, partnerskim odnosom sa relevantnim međunarodnim organizacijama i institucijama i svim onim subjektima koji djeluju u srodnoj materiji.

Stabilan pravni položaj nacionalnih manjina zahtijeva da zaštita njihovih prava bude integralni i funkcionalni dio cjelokupnog pozitivno pravnog sistema, uključujući slobodan pristup svim političkim, društvenim, ekonomskim, kulturnim i državnim djelatnostima kao i mogućnost izbora na svim nivoima društvene selekcije. Ustavnim i zakonskim riješenjima su postavljeni temelji proizvodnje mehanizama kojima će se štititi individualna ali i kolektivna prava manjina i razvoja instituta afirmativne akcije. Crna Gora je u fazi finalizacije kreiranja pravnog ambijenta kojim će se garantovati očuvanje i razvoj nacionalnog i vjerskog pluralizma prema standardima moderne Evrope. Bez nacionalnog i vjerskog pluralizma, čak i ako postoji stvarni politički pluralizam, nemoguće je zamisliti moderno demokratsko društvo.

Promjene koje se realizuju a koje su potrebne, moraju biti izraz sazrele svijesti naroda oslobođenog balasta istorije i predrasuda. Samo takve mogu dati neophodan impuls sveukupnoj demokratizaciji Crnogorskog društva. Poželjan model društvenih odnosa u višenacionalnim društvima, za šta Crna Gora jeste jedinstven primjer, kao neophodan uključuje usklađivanje socijalnih i političkih interesa različitih etno kulturnih zajednica u vezi sa unaprjeđenjem njihovog identiteta i kulture. Mora se ostvariti dovoljan stepen jednakosti, nediskriminacije, tolerancije, uvažavanja različitosti u cilju uspostavljanja ravnoteže često

oprečnih interesa ovih grupa i opšteg interesa u cijelini. Etničke raznolikosti i kulturni pluralizam trebaju biti prednost i bogatstvo, ne osnov za nerazumijevanje i netrpeljivost. Animiziteti među etničkim grupama uglavnom su zasnovani na pitanjima narcisoidne egocentričnosti, predrasudama, stereotipima koje pripadnici različitih etničkih grupa nose u svojim kolektivnim pamćenjima a nedemokratski situacioni kontekst je plodno tle za raspirivanje istih.

Pitanje statusa nacionalnih manjina i stepena njihovog uključivanja u političke procese je svakako pitanje sveukupne demokratičnosti društva. Kakvo je stanje crnogorskog društva po tom pitanju, pokazaće nam sljedeće mjerenje. U mjerenju stepena demokratičnosti koji je postignut na ovom planu definisali smo sljedeće dimenzije.

- Formalno pravna zaštita manjina
- Diskriminacija manjina
- Postojanje mehanizama zaštite manjina
- Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja.

Mjerenje po dimenzijama je izvršeno po standardizovanoj metodološkoj proceduri i na isti način kao i kod ostalih područja, čime je omogućena komparacija podataka svake vrste. Izbor samih dimenzija je i teorijski i praktično utemeljen pri čemu njihovom sumarizacijom možemo doći do jedinstvenog i sintetičkog pokazatelja.

6.1. Formalno-pravna zaštita manjina

Prva dimenzija našeg mjerenja jeste formalno-pravna zaštita manjina. Cilj ove dimenzije jeste da ispita u kojoj mjeri sama zakonska regulativa štiti prava nacionalnih manjina. Ovo je značajno pitanje, naprosto zbog činjenice što ovaj aspekt zaštite prava manjine jeste osnovni preduslov za sve ostale aspekte i oblike izjednačavanja i integrisana manjina u demokratski sastav i funkcionisanje čitavog društva.

Rezultati istraživanja ukazuju na dvije ključne stvari (tabela 28). **Prvo, po svim indikatorima, od 2007 godine do danas, jasno je da je riječ o stabilnom negativnom trendu.** Da li to znači da se formal-

no-pravni položaj manjina pogoršao u posljednjih dvije godine? Ne nužno, ali ono što sasvim izvjesno znamo jeste da se sadašnji formalno-pravni položaj percipira kao lošiji nego što je to bio ranije slučaj. Razlozi za ovo mogu biti različiti. Jedan od razloga može biti činjenica da se približavanjem EU podižu i kriterijumi za zaštitu prava manjina pri čemu je javnost, naročito pripadnici manjina, kritičnija u odnosu na prethodni period. Razlog, takođe, može biti i to što su političke i vjerske elite samih manjina podigle kriterijume i u političkom diskursu postavljavaju veći broj zahteva za boljom formalno-pravnom zaštitom. Drugo, bez obzira na pad vrijednosti svih mjerenih indikatora, valja reći da su **sve dobijene vrijednosti ujednačene i relativno visoke**. Komparativno, najveći problem u ovoj dimenziji jeste postojanje konkretnih akcija vlasti u službi zaštite prava manjina (3,26), te je ovo aspekt na koji u budućće treba obratiti posebnu pažnju.

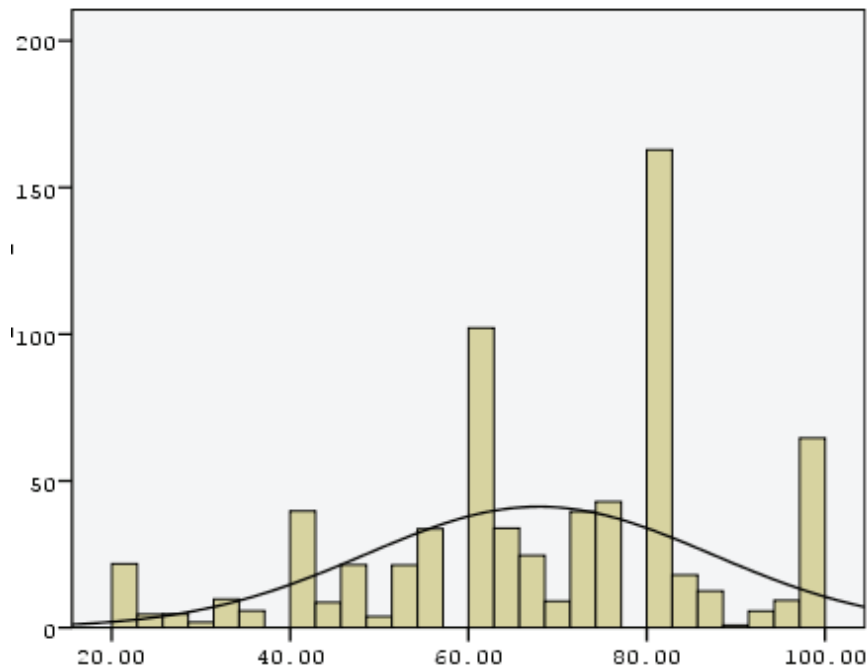
Tabela 28 Formalno pravna zaštita manjina – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Zakonska zaštićenost nacionalnih manjina	3.72	3,69	3,53	3,45	1,135
Zakonska zaštićenost vjerskih zajednica	3.61	3,70	3,50	3,42	1,101
Sloboda izražavanja vjerskih opredjeljenja	3.70	3,71	3,59	3,53	1,068
Sloboda izražavanja političkih i kulturnih opredjeljenja nacionalnih manjina	3.61	3,59	3,51	3,42	1,106
Postojanje konkretnih akcija vlasti koje su u službi zaštite prava manjina	3.47	3,49	3,27	3,26	1,113

Tabela 28.1. Formalno pravna zaščita manjina – SKOR

Parametri		Statistik
Aritmetička sredina		67,9018
	OD	66,4629
95% Interval povjerenja	DO	69,3407
Medijana		72,0000
Variansa		377,137
Standardna devijacija		19,42002
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf. 28. Formalno pravna zaščita manjina

6.2. Diskriminacija manjina

Jedno od ključnih pitanja kada je riječ o ukupnom društvenom i političkom položaju manjina, jeste pitanje postojanja ili nepostojanja svih oblika diskriminacije prema manjinama. Ovo je bio neposredni predmet mjerenja ove dimenzije koja za predmet ima ispitivanje šest oblika diskriminacije.

Rezultati istraživanja opet ukazuju da imamo negativne trendove u prethodnih godinu dana, a ovi trendovi su još izraženiji ako se uporede sa 2007 godinom (tabela 29). Dakle, **po svakom pojedinom indikatoru nedvosmisleno imamo negativne trendove kada je riječ o diskriminaciji manjina**. Valja reći da prosječne vrijednosti, u poređenju sa ostalim područjima i dimenzijama mjerenja nisu zabrinjavajuće, ali trend svakako jeste zabrinjavajući. Ono, međutim, što najviše brine jeste komparativna analiza po aspektima, koja ukazuje da je diskriminacija manjina najprisutnija kada je riječ o **nedostatku povjerenja prema vlasti da neće biti diskriminacije manjina u sudskom postupku** (3.01) i diskriminacije kada je riječ o **državnoj brizi o ekonomskom razvoju regiona u kojima žive nacionalne i vjerske manjine** (3.05). Prema tome, ovo su dva ključna aspekta u kome se mora intervenisati kada je riječ o diskriminaciji manjina.

Tabela 29 Diskriminacija manjina – prikaz po indikatorima

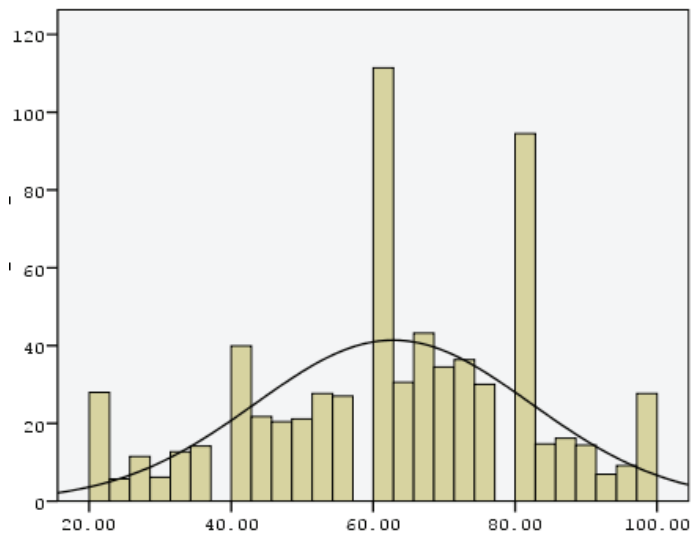
Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Jednakost zapošljavanja i napredovanja nacionalnih manjina i većinskog naroda	3.54	3,47	3,29	3,25	1,187
Reprezentativna zastupljenost i napredovanje nacionalnih manjina u državnim službama	3.46	3,41	3,25	3,22	1,156
Nepristrasnost sudske vlasti u procesima u kojima učestvuju nacionalne i vjerske manjine	3.17	3,30	3,24	3,21	1,077
Odnos povjerenja prema vlasti da neće biti diskriminacije nacionalnih manjina u sudskom postupku	3.30	3,19	3,20	3,01	1,112

Odsustvo diskriminacije nacionalnih i vjerskih manjina od strane državnog aparata i činovnika	3,42	3,38	3,33	3,21	1,108
Državna briga o ekonomskom i društvenom razvoju regiona u kojima žive nacionalne i vjerske manjine	3,25	3,25	3,14	3,05	1,113

Tabela 29.1. Diskriminacija manjina – prikaz po indikatorima

Parametri	Statistik
Aritmetička sredina	62,8225
95% Interval povjerenja	OD DO
Medijana	63,3333
Variansa	377,628
Standardna devijacija	19,43264
Minimum	20,00
Maximum	100,00
Opseg	80,00

Graf. 29. Diskriminacija manjina

6.3. Postojanje mehanizma zaštite manjina

Posebno važno pitanje sa stanovišta ukupnog stanja demokracije u društvu jeste postojanje mehanizama koji su u službi zaštite manjina. U međunarodnim dokumentima koja tretiraju prava manjina, kao i u praksi razvijenih demokratskih društava, postoji čitav niz razvijenih mehanizama koji upravo imaju za cilj da zaštite prava manjina. Ovi mehanizmi jesu dijelom institucionalni, ali dijelom predstavljaju i reakcije određenih struktura koji su sastavni dio demokratskog habitusa jednog društva.

Naši rezultati u ovom pogledu opet ukazuju da **u Crnoj Gori imamo negativne trendove dvije godine unazad kada je riječ o mehanizmima zaštite manjina** (tabela 30). Dakle, u ovom pogledu se situacija pogoršava, te javnost smatra da su mehanizmi zaštite manjina u prethodnom periodu lošiji nego što je to bio slučaj prije godinu, a naročito prije dvije godine. Međutim, kao i prethodnim slučajevima, u prosjeku su još uvijek ove vrijednosti relativno visoke, i situacija nije alarmantna, ali trend jeste razlog za zabrinutost. Poređenjem samih indikatora, može se vidjeti da je **situacija nepostojanja mehanizama zaštite manjina najkritičnija kada je riječ o efikasnosti državnog aparata u slučajevima kršenja prava nacionalnih manjina** (3.08)

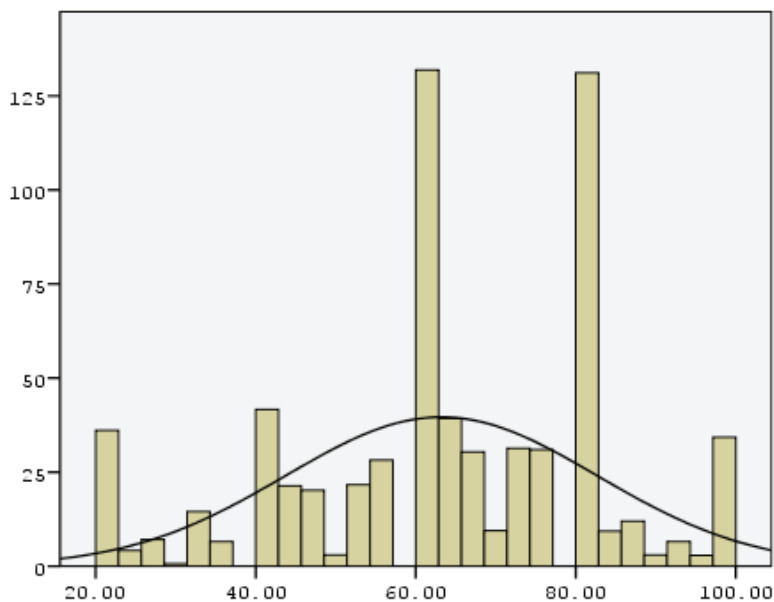
Tabela 30 Postojanje mehanizma zaštite manjina – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Razvijenost državnih institucija koje štite prava nacionalnih i vjerskih manjina	3.48	3,42	3,28	3,19	1,097
Razvijenost institucija civilnog društva koje štite prava nacionalnih i vjerskih manjina	3.40	3,40	3,32	3,19	1,078
Postojanje reakcija javnosti na slučajeve kršenja prava manjina	3.35	3,38	3,34	3,26	1,063
Spremnost i sposobnost vlasti da zaštiti prava nacionalnih i vjerskih manjina u svim djelovima zemlje	3.36	3,34	3,22	3,20	1,086
Efikasnost državnog aparata u slučajevima kršenja prava nacionalnih manjina	3.23	3,23	3,13	3,08	1,104

Tabela 30.1 Postojanje mehanizma zaštite manjina – prikaz po indikatorima

Parametri		Statistik
Aritmetička sredina		63,2097
	OD	61,7399
95% Interval povjerenja	DO	64,6795
Medijana		64,0000
Variansa		379,762
Standardna devijacija		19,48748
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf 30. Postojanje mehanizma zaštite manjina

6.4. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja

Posebno važno pitanje u demokratskom sistemu jeste pitanje načina na koji se većina odnosi prema manjinama, a ovo pitanje je direktno povezano da načinom na koji se informiše javnost o statusu i pravima manjina. Mi smo u ovom pogledu uključili sve ključne indikatore koji mjere ovu dimenziju.

Rezultati istraživanja ukazuju da su i **u ovom pogledu negativni trendovi izraženi, naročito u poređenju sa 2007 godinom** (tabela 31). Ovdje je izuzetak indikator koji mjeri odsustvo govora mržnje u medijima prema nacionalnim i vjerskim manjinama (3,33), dakle, u ovom aspektu je stvar na nivou prethodnih godina. Međutim, javnost ocjenjuje da se vlast nedovoljno trudi u pomoći manjinama da ostvare kontakt sa matičnim državama, da država ne sprovodi konkretne akcije kako bi poboljšale položaj nacionalnih i vjerskih manjina, te da nacionalne i verske manjine nisu dovoljno uključene u aktivnosti organizacija koje štite njihova prava. No, i u ovom pogledu reba svako istaći da su prosečne vrednosti na svim indikatorima koje mere ovu dimenziju relativno visoke, i da nema posebnih razloga za zabrinutost, pri čemu svakako treba voditi računa o negativnim trendovima.

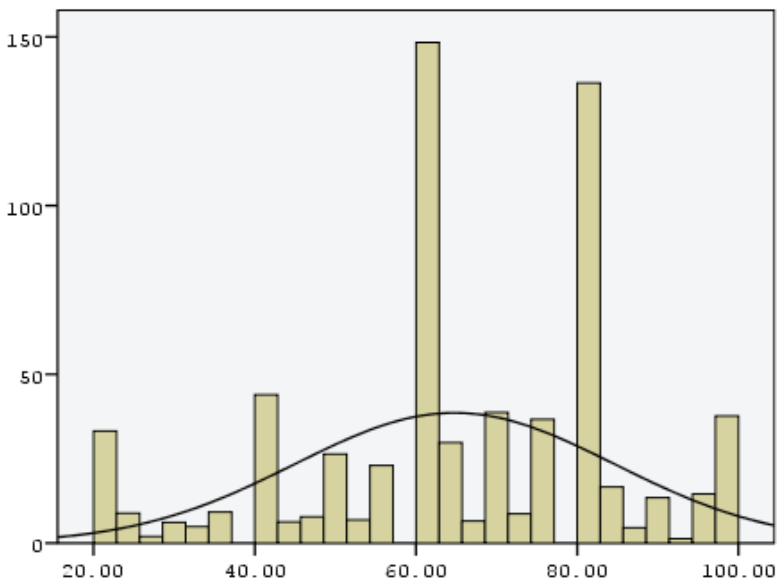
Tabela 31 Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Odsustvo govora mržnje u medijima prema nacionalnim i vjerskim manjinama	3.32	3,31	3,34	3,33	1,098
Pomoć vlasti u ostvarivanju kontakata i podsticanju saradnje između nacionalnih manjina i matične države	3.38	3,41	3,26	3,22	1,060
Uključenje i podrška države akcijama koje obezbjeđuju bolji tretman nacionalnih i vjerskih manjina	3.39	3,46	3,30	3,22	1,111
Uključenost nacionalnih i vjerskih manjina u aktivnosti organizacija koje štite njihova prava	3.65	3,66	3,44	3,32	1,046

Tabela 31 Odnos večine prema manjini i korektnost javnog informisanja – SKOR

Parametri		Statistik
Aritmetička sredina		64,7943
95% Inrerval povjerenja	OD	63,2915
	DO	66,2971
Medijana		65,0000
Variansa		393,382
Standardna devijacija		19,83387
Minimum		20,00
Maximum		100,00
Opseg		80,00

Graf. 31. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja

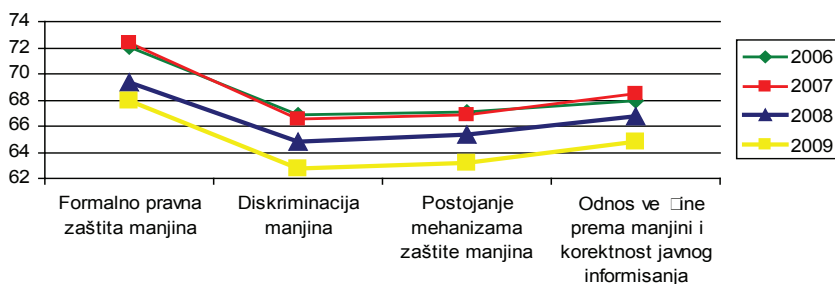
6.5. Sumarni pokazatelji za položaj nacionalnih i vjerskih manjina

Sumarni pokazatelji područja koje mjeri položaj nacionalnih i vjerskih manjina nedvosmisleno ukazuju na negativne trendove koje smo identifikovali i za svaku pojedinačnu dimenziju kao i za gotovo sve indikatore koji sačinjavaju dimenzije. Dakle, možemo reći da **kada je riječ o nacionalnim i vjerskim manjinama, implementacija demokratskih principa je unazad dvije godine u negativnom trendu**. Sa druge strane, važno je istaći da su prosječne vrijednosti svih dimenzija i dalje više nego zadovoljavajuće, ukoliko se uporede sa ostalim područjima mjerenja, ali ono što brine jesu stabilni negativni trendovi.

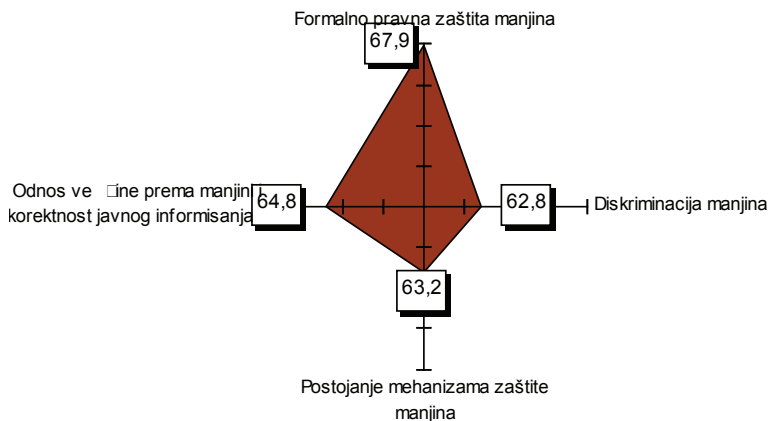
Tabela 32 Demokracija na području nacionalnih i vjerskih manjina - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	2006	2007	2008	2009	Z STAT
Formalno pravna zaštita manjina	72,1	72,4	69,4	67,9	- 2,06 p < 0,05
Diskriminacija manjina	66,9	66,5	64,8	62,8	- 2,74 p < 0,01
Postojanje mehanizama zaštite manjina	67,1	66,9	65,3	63,2	- 2,80 p < 0,01
Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja	68,0	68,5	66,8	64,8	- 2,60 p = 0,054

Graf. 32 Položaj nacionalnih i vjerskih manjina - TREND

Graf. 32.1 Nacionalne i verske manjine

Na osnovu ovih trendova, postavlja se pitanje, da li je zaista moguće da je u prethodnih dvije godine došlo do negativnih kretanja u pogledu ukupnog društvenog položaja nacionalnih manjina, ili se pak radi o tome da su neki drugi faktori uticali na promjenu percepcije javnosti. Ovo pitanje ostaje otvoreno, i može biti predmet diskusije svih onih koji se bave ovim pitanjima. Sami empirijski podaci ne mogu da daju odgovor na ovo pitanje. Naše ukupno istraživačko iskustvo, međutim, može da sugerise mogući odgovor na ovo pitanje. Riječ je o tome da se ovdje radi o 'očekivanjima'. Naime, prije sticanja nezavisnosti, nacionalne i vjerske manjine su imale velika očekivanja u samostalnoj Crnoj Gori. Ova očekivanja, pokazalo se, nisu se ostvarila u zadovoljavajućoj mjeri, te se isto faktičko stanje vezano za položaj manjina ocjenjuje nižim ocjenama.

7. POLOŽAJ ŽENA

Pitanje rodne ravnopravnosti i položaja žena u društvu jeste jedno od temeljnih pitanja. Teško da može biti uspješne izgradnje demokratskog društva, ukoliko se nije na pravi način riješilo pitanje položaja žena u skladu sa uzusima modernog svijeta i kontekstualnim kulturnim, socijalnim, ekonomski posebnostima. Kvalitet demokratije u jednoj državi određuje u velikoj mjeri i odnose unutar nje same. Demokratija danas podrazumijeva mnogo više od demokratskih institucija, slobodnih i fer izbora; stoga, ako je ograničen, uskraćen ili zabranjen pristup ženama u procesu donošenja odluka, demokratija postaje prazno slovo na papiru. Pojedinačne inicijative ne mogu biti dovoljne, osviještenost u pogledu potrebe rodne ravnopravnosti treba u cijelini prožeti društvo, sve nivoe kreiranja odluka i posebno političkog djelovanja. Proces implementiranja rodne jednakosti u sve oblasti društvenog, a samim tim i političkog djelovanja treba se percipirati kao opšteprihvaćena društvena vrijednost koja usmjerava ka redefinisaniu odnosa u društvu i samim tim približavanju rješenjima koja će biti u skladu sa uzusima moderne Evrope.

Posebno treba imati u vidu, tranzicioni karakter Crnogorskog društva, naime iskustva tokom sprovođenja reformi pokazuju da sistematske ekonomske reforme više pogađaju žene nego muškarce. Žene su znatno osjetljivije na negativne efekte tranzicije kao što su gubitak radnog mjesta, stečenih prava iz prethodnog perioda i smanjivanja socijalne uloge države zbog dvostruke uloge na poslu i u porodici, rastuće diskriminacije, jačanja patrijarhalnih vrijednosti i propusta države da legislativom i drugim mjerama zaštititi ranjive grupe.

Ovaj aspekt je svakako imao specifičnu težinu i sa stanovišta metodologije koju smo definisali. Rodni odnos i rodna neravnopravnost, koja sasvim sigurno u Crnoj Gori postoji, u svojoj subjektivnoj

transkripciji dobija drugačije značenje i sasvim je izvjesno da je mogućnost objektivne procjene u ovim uslovima ograničena. Rodovi kao polno određeni habitusi predstavljaju bazičnu entitetsku podjelu koja je socijalno-kulturalna po svojoj prirodi a da se pritom 'prirodno' utemeljuje na biološkim razlikama. Iz ovog slijedi da je i mogućnost percepcije rodnih razlika bitno ograničena vrijednosno-konceptualnom aparaturom koja je rodno konstruisana. Zato je sasvim razumljivo da se u rodnoj teoriji prije svake procjene položaja žena postavlja zahtijev za procesom rodne dekonstrukcije na nivou kulture i svijesti, čime se stvaraju nužni ali ne dovoljni uslovi za objektivne procjene.

Rezultati istraživanja rodne diskriminacije, u najširem smislu, su naprosto poražavajući (tabela 33). U svakom pojedinom aspektu mjerenja rodne ravnopravnosti situacija je lošija danas nego što je bila prije godinu dana. Da stvar bude gora, podaci su lošiji nego što je to bio slučaj 2007 godine. Ovakvi rezultati ukazuju da se hitno i hitro mora reagovati kada je riječ o rodnoj ravnopravnosti. Moraju se hitno preduzeti mjere da se aktiviraju mehanizmi zaštite rodne ravnopravnosti, i da se zaustavi očigldan negativan trend. U ovom pogledu, svakako, treba imati u vidu činjenicu da je ovde riječ o procjenama javnosti, a ne o mjerenju objektivnim indikatorima. Ovo može značiti, ne da je situacija lošija, nego da je došlo do podizanja kriterijuma (svijesti), te da se prema rodnim pitanjima koje nije promijenjeno javnost odnosi kritičnije. No, sve i da je tako, intervencija u ovoj oblasti je nužna, i mi pozivamo javnost, relevantne institucije i organizacije da preduzmu akcije u pogledu ostvarivanja osnovnih principa rodne ravnopravnosti.

Tabela 33 Položaj žena – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Ravnopravno učešće žena u svim aspektima društvenog života	3.08	2,99	3,12	2,96	1,248
Ravnopravno učešće žena u vlasti	2.92	2,89	3,05	2,86	1,232
Nepostojanje diskriminacije žena pri napredovanju i zapošljavanju	3.11	3,10	3,07	2,94	1,236
Nepostojanje diskriminacije žena u preduzećima, institucijama i organizacijama	3.12	3,15	3,11	2,99	1,207
Nepostojanje diskriminacije žena u porodici	2.64	2,64	2,76	2,60	1,210
Djelovanje organizacija i institucija koje štite prava žena	3.70	3,73	3,69	3,56	1,023
Nepostojanje govora mržnje prema ženama u medijima	3.79	3,85	3,75	3,69	,990

8. POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM

Demokracija društva u velikoj mjeri zavisi od odnosa prema osobama sa posebnim potrebama, i veoma je bitno da svaka društvena dimenzija i struktura daju pozitivne impulse u tom pravcu. Bez interakcije svih subjekata pa i građana individualno s ciljem da se stvari u tom polju poboljšaju nijedno društvo, prema uzusima modernog doba, ne može pledirati da je demokratsko.

Odnos prema osobama sa invaliditetom nije pitanje samo demokracije već i pitanje humanosti u najširem smislu. Društvo se ne može smatrati humanim a samim tim ni demokratskim ukoliko njegovi članovi ne pokazuju empatiju i pružaju podršku ljudima koji imaju socijalnu potrebu kao što su to osobe sa invaliditetom. Praksa pokazuje da se problem u ovom pogledu uglavnom sastoji u činjenici da su osobe s invaliditetom “nevidljive” za širu javnost, pri čemu je mogućnost objektivne percepcije ovog problema ograničena. Ova činjenica posebno važi za tradicionalne u svojoj biti zatvorene kulture, a ovo jeste slučaj sa Crnom Gorom. U ovakvoj konstelaciji nerijetko se problem osoba s invaliditetom tretira kao individualna stvar same porodice, pri čemu se javno isticanje ovog problema smatra neprikladnim. Sve ovo ide u prilog tezi o nevidljivosti osoba s invaliditetom te ograničenoj percepciji sveobuhvatnosti ovog problema na širem društvenom planu. Kroz činjenicu ograničene percepcije u vezi sa sveobuhvatnošću ovog problema u crnogorskom društvu treba sagledavati i dobijene rezultate.

Kada je o mjeranju ovog područja riječ (tabela 34), isto kao i kada je riječ o rodnim pitanjima, **podaci pokazuju iz irazito negativne trendove u svakom pojedinom mjenom aspektu. Dakle, u prethodnih godinu dana, znatno je pogoršan tretman društva osoba sa invaliditetom.** I u ovom pogledu postoji mogućnost interpretacije

da situacija u stvarnosti nije lošija nego što je bila, već da su problemi u ovoj oblasti postali vidljiviji i/ili javnost kritičnija. Bilo kako bilo, nema sumnje da demokratska javnost negativno ocenjuje tretman osoba sa invaliditetom i poziva na akcije odgovornih kako bi se njihov položaj poboljšao.

Tabela 34 Odnos prema osoba sa invaliditetom – prikaz po indikatorima

Indikatori	2006	2007	2008	2009	SD
Postojanje zakonske zaštite osoba sa invaliditetom	3.39	3,42	3,49	3,32	1,110
Postojanje konkretnih akcija vlasti za zaštitu osoba sa invaliditetom	3.15	3,13	3,25	3,07	1,105
Nepostojanje diskriminacije osoba sa invaliditetom	3.03	3,02	3,06	2,81	1,158
Postojanje službi i institucija koje štite prava osoba sa invaliditetom	3.38	3,40	3,42	3,22	1,093
Obrazovanje pruža neophodna znanja osobama sa invaliditetom i djeci sa specijalnim potrebama	3.48	3,45	3,44	3,26	1,096
Pilagođenost školskih objekata djeci sa invaliditetom i djeci sa specijalnim potrebama	2.78	2,81	2,84	2,70	1,186
Prisutnost i odgovarajući tretman osoba sa invaliditetom u medijima	2.59	2,71	2,89	2,80	1,109

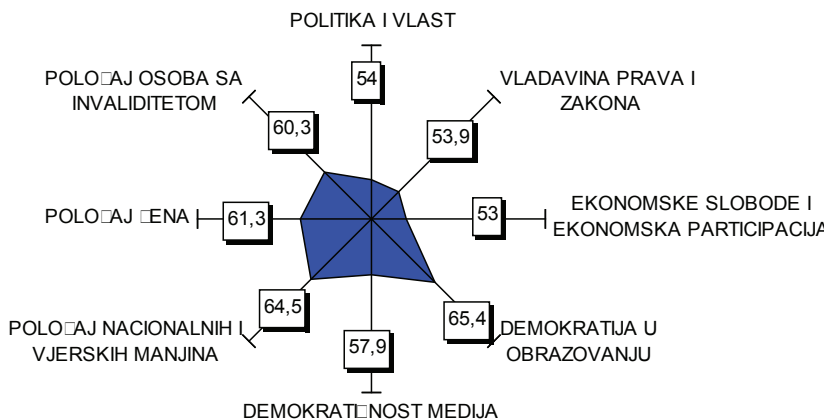
9. INDEKS DEMOKRATIJE – SUMARNI PREGLED

Na osnovu svih realizovanih mjerenja formiran je prikaz demokratičnosti po područjima, kako bi analizirali stanje demokratičnosti Crnogorskog društva. U tabeli 35 i na grafikonu 33 mogu se vidjeti kompozitni skorovi mjerenja za svako područje koji su rezultanta koji predstavljaju sumarizaciju svih dimenzija koje sačinjavaju područja. Rezultati istraživanja pokazuju da je **demokratičnost na najvišem nivou kada je riječ o obrazovanju (65,4) i položaju nacionalnih i vjerskih manjina (64,5)**. Dalje, iako mjerimo negativne trendove, **položaj žena (61,3) i osoba sa invaliditetom (60,3) je na zadovoljavajućem nivou u poređenju sa ostalim područjima**. Kada je riječ o **demokratičnosti u području medija (57,9), situaciju možemo okvalifikovati kao zadovoljavajuću** (ovo u komparativno numeričkom, ne i u kvalitativnom smislu). Konačno, stanje demokratije je **najlošije u područjima politike i vlasti (54,0), vladavini prava i zakona (53,9) i području ekonomije (53,0)**. Prema tome, i dalje **ključni zadaci daljeg napretka demokratije ostaju demokratizacija u sferi politike, vladavine prava i ekonomske transformacije**. Analitički, treba imati u vidu da su sva područja koja su predmet mjerenja međusobno povezana, tačnije, podjela na područja jeste empirijska ali je u velikoj mjeri i analitička. Ovo naprosto znači da situacija u jednom području jest povezana direktno ili posredno sa ostalim područjima. Konsekventno, loše stanje u identifikovanim područjima, predstavlja prepreku daljeg razvoja demokratičnosti o ostalim područjima.

Tabela 35 INDEKS DEMOKRATIJE

PODRUČJA	N	I	SD
POLITIKA I VLAST	750	54,0	18,02967
VLADAVINA PRAVA I ZAKONA	744	53,9	18,02735
EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA	741	53,0	17,60962
DEMOKRATIJA U OBRAZOVANJU	732	65,4	15,88380
DEMOKRATIČNOST MEDIJA	718	57,9	16,69259
POLOŽAJ NACIONALNIH I VJERSKIH MANJINA	720	64,5	17,96142
POLOŽAJ ŽENA	736	61,3	19,20361
POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM	715	60,3	18,91799

Graf. 33. INDEX DEMOKRATIJE

Predmat našeg posebnog interesovanja kada je riječ o INDEX-u jeste mjerenje trendova po područjima, kao i ukupnog trenda (tabela 36 i graf 34). Analiza pokazuje da su **trendovi izrazito negativni kada ja riječ o položaju osoba sa invaliditetom (60,3 naspram 63,8), položaju žena (61,3 naspram 63,9) i položaju nacionalnih i vjerskih**

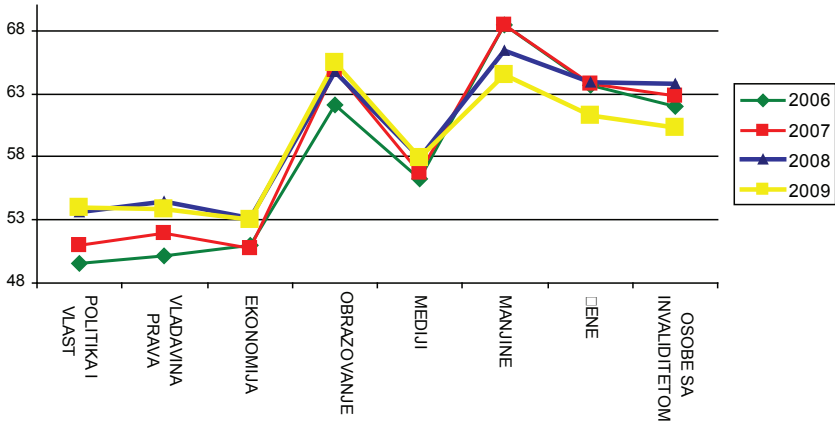
manjina (64,5 naspram 66,4). Dakle, iako su komparativno vrijednosti mjerenja u ovim područjima sasvim zadovoljavajući, trendovi su upozoravajući. Sa druge strane, u ostalim područjima nije došlo do nazadovanja, ali nije došlo ni do napretka. Ovde je problem veoma izražen zato što su same vrijednosti nezadovoljavajuće, i nedostatak progresivnih kretanja je veoma zabrinjavajući. Dakle, bilo je nužno da se ostvare pozitivni pomaci u ovim oblastima, naročito u politici, pravu i ekonomiji, pri čemu je napredak izostao.

Tabela 36. INDEKS DEMOKRATIJE - TREND

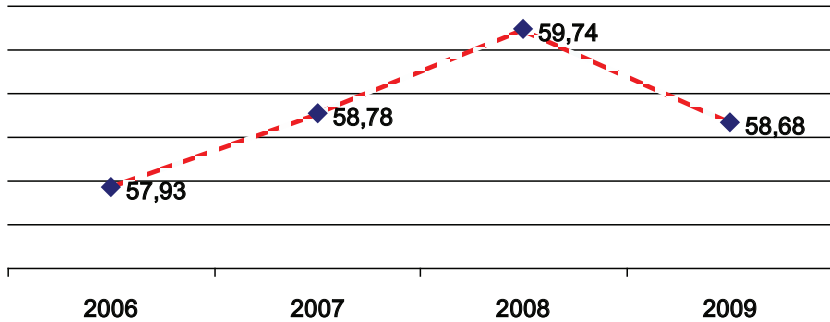
	2006	2007	2008	2009	Z STAT
POLITIKA I VLAST	49,6	51,0	53,6	54,0	0,61
VLADAVINA PRAVA I ZAKONA	50,2	51,9	54,4	53,9	-0,76
EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA	51,0	50,7	53,2	53,0	-0,31
DEMOKRATIJA U OBRAZOVANJU	62,1	64,9	64,7	65,4	1,19
DEMOKRATIČNOST MEDIJA	56,3	56,7	57,9	57,9	0,00
POLOŽAJ NACIONALNIH I VJERSKIH MANJINA	68,5	68,4	66,4	64,5	-2,84*
POLOŽAJ ŽENA	63,7	63,8	63,9	61,3	-3,66*
POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM	62,0	62,8	63,8	60,3	-4,93*

* $p < 0,01$ (jednostrani trest)

Graf. 34. INDEX DEMOKRATIJE - TREND PO PODRUČJIMA

Graf. 35. INDEX DEMOKRATIJE - TREND

Na kraju negativne trendove koje smo identifikovali po područjima mogu se jasno vidjeti i kada se uporedi ukupna vrednost INDEX-a sa prethodnim istraživanjem (graf. 35). U 2009 godini prosječna vrijednost INDEX-a je 58,68 naspram 59,74, kolika je bila vrijednost 2008 (Z statistik = 1,96; $p < 0,05$ – jednostran test). Dakle, demokratija crnogorskog društva je danas na nižem nivou nego što je to bio slučaj prošle godine. Razlozi za ovaj podatak jesu negativni tendovi u područjima položaja osoba sa invaliditetom, položaja žena i položaja nacionalnih i vjerskih manjina, pri čemu u ostalim područjima nije došlo do napretka.

Kako možemo razumeti ove nalaze? Prije svega, valja jasno reći, da je ovde riječ o procenama javnosti a ne o mjerenjima koja se zasnivaju na objektivnim indikatorima. Tačnije, kada govorimo u kategorijama progresa i regresa, mi govorimo o tome kako građani ocenjuju stanje demokratije. Ovo dalje znači da je riječ o percepciji javnosti, ili tačnije, ostaje mogućnost da je situacija u stvarnosti možda drugačija od one kako to javnost procenjuje. Ovo nije odbrana negativnih trendova, već samo klarifikacija dobijenih rezultata. U stvarnosti, sasvim je otvorena mogućnost da se stvari u prethodnih godinu dana nisu promijenile, ali da je kritička svest javnosti na višem nivou. Ova kritička svest može biti rezultanta ubrzanog procesa evropskih integracija koja dovodi do povećanih očekivanja samih građana. Ali jednako to može biti i veći stepen kritike u odnosu na negativne pojave u društvu koje su ranije, iz različitih razloga, bile tolerisane. Bilo kako bilo, kritička svest javnosti jeste jedan od važnih elemenata sveukupnog stanja demokratije u društvu, i ono na čemu INDEX insistira, jeste da se u skladu sa očekivanjima i potrebama demokratske javnosti u Crnoj Gori preduzmu reformske akcije od strane nadležnih organa, institucija i pojedinaca koje će biti usmerene u pravcu daljeg razvoja demokratije.